

A coroación de Curros Enríquez
(A Coruña, 21 de outubro de 1904)

Estudio de Xesús Alonso Montero

Edición facsimilar de «Ao pobo cruñés»;
25 poemas, unha loa en prosa e outras páxinas

Concello da Coruña / Real Academia Galega

2001

86 F. 17379

R. 25836

RAB, 2005

A coroación de Curros Enríquez
(A Coruña, 21 de outubro de 1904)

Estudio de Xesús Alonso Montero

Edición facsimilar de «Ao pobo cruñés»;
25 poemas, unha loa en prosa e outras páxinas

Concello da Coruña / Real Academia Galega

2001

ÍNDICE

PRESENTACIÓN

Francisco Vázquez Vázquez Alcalde da Coruña	5

PRÓLOGO

Francisco Fernández del Riego Presidente da Real Academia Galega	7

A Coroación de Curros Enríquez

Xesús Alonso Montero Primeira parte Cando os poetas eran coroados	9

Segunda parte

A(s) coroación(s) de Curros	15

Notas	31

Deseño gráfico

e xestión editorial: Mazaira Grafismo, s.l.

Impresión: Edym, s.l.

Depósito legal: C-1.719/2001

A edición facsimilar das follas literarias repartidas no Teatro Principal da Coruña (hoxe, Rosalía de Castro), no acto da coroación do poeta Manuel Curros Enríquez, acaecida o 21 de outubro de 1904 (e mailo estudio do profesor Xesús Alonso Montero), é unha coedición que o Concello da Coruña fai coa Real Academia Galega, propietaria da colección da que en data tan sinalada, o sesquicentenario do gran escritor, se ofrece a edición facsímile.

A Comisión organizadora do «I Congreso Internacional Curros Enríquez e o seu tempo» agradece ó Concello da Coruña, e, en especial, ó seu alcalde, don Francisco Vázquez, e ó concelleiro de Cultura, don José Luis Méndez Romeu, esta importante colaboración nas tarefas intelectuais do Congreso. Non é a primeira nin a derradeira.

Francisco Vázquez
Alcalde de Coruña

A edición facsimilar das follas literarias referidas no Teste Principal da Coruña (hoje Rosalia de Castro), no acto da consagración do poeta Manuel Curros Enríquez, acada o 21 de outubro de 1902 (o mesmo día do profesor Xosé Alonso Montero), e unha colección que o Concello da Coruña fai circular. Academia Galega, propietaria da colección, dá esta tan sintaxa, e se desafortunadamente se perder, se ofrece a edición facsimilar.

A Comisión organizadora do Congreso Internacional Curros Enríquez e o seu tempo, en o Concello da Coruña, e en especial, a seu alcalde, don Francisco Vázquez, e o concelleiro de Cultura, don José Luis Méndez Roman, esta importante colección das tarefas intelectuais do Congreso. Non é a primeira nin a derradeira.

Deseño gráfico
e edición: Editorial Minerva Gráfica, S.L.

Impresión: Edin, S.L.

Depósito legal: C-1/74/1981

PRESENTACIÓN

A figura de Curros Enríquez simboliza o romanticismo galego como expresión artística do liberalismo e a exaltación do galeguismo máis real. O acto de coroación levado a cabo no teatro Rosalía de Castro, a outra figura que xunto con Curros representan ese romanticismo en Galicia, supuxo unha verdadeira exaltación da homenaxe colectiva dunha cidade e dun pobo ó galeguismo e ó sentimento liberal, tan propio da Coruña e as súas xentes.

A recuperación da memoria histórica dun pobo hai que agradecerlla á Real Academia Galega, que co seu labor mantén vivo este sentimento. Neste sentido, a reedición do facsímile do *Boletín* da Academia Galega n.º 254, dedicado á inauguración do monumento a Curros Enríquez e o acto conmemorativo da súa coroación, representa unha homenaxe ó escritor de Celanova, pero tamén á propia alma coruñesa, liberal e galeguista. Por todo iso, é preciso facer un recoñecemento público ó labor feito pola Real Academia Galega, xa non só por esta recuperación da figura de Curros Enríquez, tan ligada á cidade da Coruña, senón por todo o seu traballo na procura e defensa das verdadeiras esencias e sentimentos galegos.

Francisco Vázquez Vázquez

Alcalde da Coruña

PRESENTACIÓN

A figura de Curros Enríquez simboliza o romanticismo galego como expresión artística do liberalismo e a exaltación do galicismo máis real. O acto de coroación levado a cabo no castro de Santa de Castro, a outra figura do xunto con Curros representando ese romanticismo en Galicia, supuxo unha verdadeira exaltación da honraxe colectiva dadas as circunstancias e dun modo á gal-

Comisión organizadora da homenaxe a Curros Enríquez. De esquerda a dereita: Urbano González Varela, Manuel Casás Fernández, Manuel Curros Enríquez e Alejandro Barreiro Noya.

PRÓLOGO

O Concello da Coruña posibilitou a edición do presente volume conmemorativo da Coroación de Curros Enríquez nesta cidade. Trátase dunha edición facsimilar do poema "Ao pobo cruñés" do autor homenaxeado. Inclúe ademais vinte e cinco composicións a el dedicadas, unha loanza en prosa e outras páxinas. O estudo do acontecemento histórico realizouno con solvente e instructiva valoración Xesús Alonso Montero.

Inicia o seu traballo o profesor e académico facendo referencia ós poetas coroados na España do século dezanove. A primeira vez que tal tipo de feitos se realizou en Galicia foi precisamente o consagrado a Curros Enríquez. A Coruña serviu de axeitado escenario. Na cidade pasou o poeta algúns días da súa nenez. No seu porto embarcou en 1894 como emigrante, rumbo á Habana. Dez anos despois regresou á mesma cidade desde a illa antillana. Daquela recibiu aquí o agasallo dos escritores comprometidos co ser diferenciado de Galicia.

Alonso Montero refírese, con precisos e documentados datos, á homenaxe que se lle tributou na cidade herculina. O solemne acto da coroación produciuse o 21 de outubro. Presidiu Murguía. A Manuel Casás, membro da Comisión organizadora, correspondeulle a entrega da coroa de prata e ouro ó poeta. Houbo música, versos, discursos. O orador principal foi Alfredo Vicenti. Léronse poemas, escritos para a ocasión, de Eduardo Pondal, Salvador Golpe, Luguís Freire, Filomena Dato Muruais, Barcia Caballero, Labarta Pose e outros. Falaron o propio Manuel Murguía, que presidía tamén a velada literaria, Galo Salinas e Manuel Casás. De todo iso dá conta puntual o confeccionador do libro.

Curros agradeceu o acto co poema "Ao pobo cruñés". Tratábase, xa que logo, dun poema de circunstancias. Figuran nel algúns versos autobiográficos, nos que evoca os días coruñeses da súa infancia. Outros expresan gabanza e gratitude para a cidade que o homenaxeaba. Alude emotivamente á Coruña que o desagaviara en momentos de perseguiemento por certo

contido da súa obra literaria. Rememora a figura de Luciano Puga, que fora daquela o seu defensor. Despídese con fonda pena "por vos deixar".

A coroa de versos ofrecida en louvor de Curros constaba de vintecinco composicións, quince en galego e dez en castelán. Do poema da súa autoría "Ao pobo cruñés" fíxose unha edición artística, gratuíta, para tal ocasión. O escenario onde se homenaxeaba ó poeta celanovés era unha cidade por el amada. No mesmo corazón desta alentaba o mar aberto, poderoso, do Orzán. A Coruña estaba construída con luz, ademais de estalo con pedras e cristal. Era un espello de cambiantes reflexos. A Torre de Hércules iluminaba coa súa luz a inmensidade do océano. Viña a ser un bo lugar para lle oír ó vento atlántico a súa canción.

A coroación do poeta tivo un eco moi amplo naqueles momentos. Catro anos despois aínda evocaba Murguía con saudade o importante fito histórico. O 23 do mes no que foi coroado, Curros embarcaba no propio porto coruñés, de novo, rumbo á Habana. Alí finou o 7 de febreiro do 1908. A Real Academia Galega, que el contribuíra a fundar, reclamaría os seus restos para soterralos en Galicia. Despois dunha longa procesión polo mar, chegaban o día 31 á Coruña. E tres días despois recibiron sepultura. O cadáver estivo exposto ó público na planta baixa do Concello e perante el desfilou unha gran masa popular, en despedida emocionada.

Na Coruña, que lle rendeu tantos agasallos, non só permanecen os seus restos, senón a lembranza da súa figura, reflectida na estatua que labrou Asorey nos Xardíns de Méndez Núñez. Mantense así a presenza dos aires galeguizadores do seu discurso poético. Un discurso que abrangue a poesía civil, a costumista e a lírica. Curros desembarcara ben provisto de equipaxe no mundo das nosas letras. Valeuse de diversos xeitos na defensa dunha mellor vida da humanidade galega. Os anos van pasando, e Curros non deixou de medrar. O seu esforzo como traballador da pluma foi considerable. A obra que nos deixou mantense viva e aberta.

O celanovés serviuse en moitos casos de valores concretos como instrumento de loita. Tamén empregou a súa poesía como mediadora de cousas ocasionais. Tal é o caso deste poema de agradecemento pola súa coroación. De tódolos xeitos, a composición dedicada ó pobo coruñés ten un acento significativo. O Concello coruñés e a Real Academia Galega contribúen agora ó rexurdimento da súa sombra integrada no mundo da vella cidade. Alonso Montero ilustra con rigor documental o episodio que relembra nestas páxinas. Co estudio e textos que o volume reproduce fáiselle unha nova homenaxe de actualidade a Curros Enríquez, merecente de se non esquecer. E non só a Curros, senón tamén ó outro poeta galego tamén coroado: Ramón Cabanillas, que recibiu en Padrón no 1958 unha distinción semellante á do celanovés na Coruña do 1904. Alonso Montero lémbrao con oportunidade no interesante estudio que se inclúe no libro.

Francisco Fernández del Riego

Presidente da Real Academia Galega

Xesús Alonso Montero

Cando o 21 de outubro de 1904, foi coroado, na Coruña, Manuel Curros Enríquez, este feito -coroar a un poeta- era inédito en Galicia, non dúa precedentes. Nunca, en efecto, ningunha fama coroado no noso país, máxime «coroación» a que un poeta, naqueles tempos, podía aspirar.

A coroación de Curros Enríquez

1. Coroa (A Coruña, 21 de outubro de 1904)

É a coroa cos que os pobos, as culturas greco-romanas, adornaron a cuberta dos heróis victoriosos e dos poetas, pechame os antigos atribuídos ás pólas desta Árture e dos do entusiasmo e o da profecía.

Conta Boccaccio, na súa *Vida de Dante*, que Árture os gregos os inventores do honor de coroar en pública, con pólas de laurel, a emparedados victoriosos e a poetas, é «vetes» na terminoloxía latina, que son os que «vaticinan». Apolo, patrón maior das musas, sobre todo das de poesía, ado un apelidado ó laureado, planta na que se converteu a ninfa Dánie antes de que o pobos Deus a reducirse. Conformente con abrazar outras pólas de laurel, a poeta apolo, o símbolo de Apolo, patrón maior das musas, son unhas outras pólas de laurel, que, algunha vez, os humanos teñen coroado e calen os seus templos sagrados.

Na idade Media, coroáronse con laurel, non só os reis, os papas, príncipes e artistas, e de laurel era a póla con que era agredidos e coronados os victoriosos das probas de Retórica, designado, máis tarde, «*laureatus*». Aínda hoxe, nas universidades italianas, a memoria de *laureatus* denomínase «*titolo di laurea*».

A coroa de laurel é o máximo emblema, o símbolo máis alto de honra conferido á obra dun poeta no Medievo. Petrarca, «*magno poeta et extraneus*», obtivo en Roma, o 8 de abril de 1374, o «*privilegium laureae*», privilexio que Dante, o imortal Dante Alighieri, desexou vivamente e non chegou a conseguir. O propio poeta manifesta esta colza máis versus da súa inmortal epopeia *Divina*:

e coronarui allora di quella foglia
che le mistra e tu mi farni degno
[*Paradiso*, I, 26-27]

(e coronáronse desta follas
que hai mestra por ti e o nobre empelo?)

Sabido é que a Dante, cando estaba en Rávena, chegalle a invitación do granfido boloñés Giovanni del Virgilio para coroalo en Bolonia. Dante non aceptou a proposta, pois, poeta no exilio, non podía aceptar a honra de laureado. Tamén na *Divina Comedia* se o

PRIMERA PARTE

Cando os poetas eran coroados

ritornaró poeta, ed in sul fonte
del mio battesimo prenderò l'espello
[*Paradiso*, XXV, 8-9]

(poeta volverei por por un fonte
do meu baptismo o tanto no cabelo)

Malla todo, abunda a honrificación na que Dante (que tanto desexou ser coroado) aparece cunha coroa de laurel. Hai dúas mostras, entre outras, de Luca Signorelli e de Rafael (una fresca do Vaticano).

Zasía Alonso Maestre

contido da súa obra literaria; Raimondora é figura do Luciano Puga, que fora daquela o seu defensor. Despidese con fondo pena "por vos deixar".

A coroación de Zasía ofrecida en honrar de Curros consistía de vinte e cinco composicións: catorce en galego e doze en castelán. Do poema da súa autoría "Ao pobo" (1906) se trata de "unha poesía de carácter épico". O escenario orixinal se homenaxea á poeta relanzando unha cidade por el unida. No momento orixinal estaba situada o mar do sur, poderosos, de Orzán. A Coruña estaba construída con luz, ademais de estalo con pedras e cristal. Era un espello de cambiantes reflexos. A Torre de Hércules iluminaba con súa luz a inmensidade do océano. Vía a ser un bo lugar para lle oír ó vento atlántico a súa canción.

A coronación do poeta tivo un ero moi amplo naqueles momentos. Catro anos despois aínda evocaba Murguía con estudade o importante fito histórico. O 23 de maio no que foi coroado, Curros embarcaba no propio porto coruñés, de novo, rumbo á Habana. Allí finou o 7 de febreiro do 1908. A Real Academia Galega, que el contribuíra a fundar, reclamara os seus restos para soterralos en Galicia. Despois d'unha longa procesión polo mar, chegaban o día 21 á Coruña. E tres días despois recibiran sepultura. O cadáver estivo exposto ó público na planta baixa do Concello e permitiu el desfilou unha gran masa popular, en despedida entonada.

Na Coruña, que lle rendeu tantos agasallos, non só permaneceu os seus restos, según a lembranza da súa figura, redicida en estatuas que levou Antony nos Xardíns de Méndez Núñez. Mantense así a presenza dos aires galeguizadores do seu discurso poético. Un discurso que abrangue a poesía civil, o comunista e a lírica. Curros desembraxara ben provisto de equipaxe no mundo das letras literas. Valense de diversos xeitos na defensa dunha mellor vida da humanidade galega. Os anos van pasando, o Curros non deixou de medrar. O seu esforzo como traballador de páxinas foi considerable. A obra que nos deixou mantense viva e aberta.

O celanovés servíuse en moitos casos de valores argumentais como instrumento de loita. Tamén empregou a súa posíble como recordadora de coets ocasionais. Tal é o caso deste poema de agradecemento pola súa coronación. De títulos feitos, a composición dedicada ó pobo, a cidade ten un acerto significativo. O Concello **CONCELLO DE CORUÑA** contribuíu agora ó recordamento da súa sencia integrada no **CONCELLO DE CORUÑA** veila cidade. Alonso Maestre ilustra **CONCELLO DE CORUÑA** de nestas páxinas. Co estudio e textos que o volume reproduce tamén unha nova homenaxe de actualidade a Curros Buriquez, merceda de se non esquecer. E non só a Curros, serán tamén ó outro poeta galego dunén conade Ramón Cabanillas, que recibiu en Padrón no 1928 unha distinción asemellante á do celanovés na Coruña do 1924. Alonso Maestre méndrao con oportunidade no interesante estudio que se inclúe no libro.

Cando o 21 de outubro de 1904 foi coroado, na Coruña, Manuel Curros Enríquez, este feito -coroar a un poeta- era insólito en Galicia, non tiña precedentes. Nunca, en efecto, ninguén fora coroado no noso país, máxima «condecoración» a que un poeta, naqueles tempos, podía aspirar.

1. Coroa de loureiro nos séculos pasados

É a coroa coa que os pobos, na cultura grecorromana, adornaron a cabeza dos heroes victoriosos e dos poetas, porque os antigos atribuían ás pólas desta árbore o don do entusiasmo e o da profecía.

Conta Boccaccio, na súa *Vida de Dante*¹, que foron os gregos os inventores do honor de coroar en público, con pólas de loureiro, a emperadores victoriosos e a poetas, ós «vates» -na terminoloxía latina-, que son os que «vaticinan». Apolo, patrón maior das musas, sobre todo das da poesía, está moi vencellado ó loureiro, planta na que se converteu a ninfa Dafne antes de que o poderoso Deus a seducise. Conformouse con abrazar unhas pólas de loureiro, e desde aquela, o símbolo de Apolo, patrón maior das musas, son unhas follas desta árbore, esas coas que, algunha vez, os humanos teñen coroado a cabeza dos seus poetas amados.

Na Idade Media, coroaban con loureiro, nas Universidades, a poetas, sabios e artistas, e de loureiro era a póla con que era agasallado o estudante que saía victorioso das probas de Retórica, designado, nesa ocasión, «baccalaureatus». Aínda hoxe, nas universidades italianas, a memoria de licenciatura denomínase «tesi di laurea».

A coroa de loureiro é o máximo emblema, o símbolo máis alto de recoñecemento á obra dun poeta no Medievo. Petrarca, «magnus poeta et historicus», obtén en Roma, o 8 de abril de 1341, o «privilegium laurae», privilexio que Dante, o inmenso Dante Alighieri, desexou vivamente e non chegou a conseguir. O propio poeta manifesta esta cobiza nuns versos da súa inmortal epopeia teolóxica:

e coronarmi allor di quelle foglie
che la matera e tu mi farai degno
[*Paradiso*, I, 26-27]

(e coroarme desa folla
que hei merecer por ti e o nobre empeño)²

Sabido é que a Dante, cando estaba en Rávena, chegoulle a invitación do gramático boloñés Giovanni del Virgilio para coroa-lo en Bolonia. Dante non aceptou a proposta, pois, poeta no exilio, soñaba con ser coroado na súa Florencia natal. Tamén na *Divina comedia* se expresa este desexo:

ritornerò poeta, ed in sul fonte
del mio batesmo prenderò'l capello
[*Paradiso*, XXV, 8-9]

(poeta volverei pra pór na fonte
do meu bautismo o lauro no cabelo)

Malia todo, abunda a iconografía na que Dante (que tanto desexou ser coroado) aparece cunha coroa de loureiro. Hai ilustres mostras, entre outras, de Lucca Signorelli e de Rafael (nun fresco do Vaticano).

Xa no Renacemento, outro gran poeta italiano, Torquato Tasso, foi coroado, se ben *post mortem*, por ter falecido, en abril de 1595, a véspera da coroación anunciada. A comezos do XVI, fúndase en Viena un colexio poético coa misión de galardoar cunha coroa de loureiro ó poeta máis digno, e nese século créase en Inglaterra o título de «poeta laureado» («poet laureate»), cargo retribuído desde 1630 con cen libras esterlinas e un pipote de viño de Canarias, suplemento este que foi substituído, en tempos de Robert Southey (1774-1843), pola cantidade de 27 libras. Nos últimos tempos, o poeta laureado non ten a obriga de compoñer unha oda ó rei no aniversario do seu nacemento e outra cando se producir unha victoria nacional. Na actualidade quen ostenta o loureiro oficial da poesía inglesa é Andrew Motion, que sucede a Ted Hughes (1930-1998), que o ostentaba desde 1984.

2. Na España do XIX

Dúas son as coroacións celeberrimas neste século: a de Manuel José Quintana, en 1855, e a de José Zorrilla, en 1889.

Quintana (1772-1857) foi coroado, en Madrid, ante as Cortes, no Senado, pola propia Isabel II, da que fora instructor. Coñecidas son as palabras da raíña no solemne acto: «Me asocio a este homenaje, en nombre de la patria, como reina; en nombre de las Letras, como discípula». Era, oficialmente, o recoñecemento a unha longa vida de escritor posta ó servizo de causas especialmente agarimadas polos sectores ilustrados e progresistas da época. O gran Quintana, para estes, era o autor de moitos versos patrióticos, o autor de páxinas cun certo humanitarismo social e o poeta que escribiu odas moi citadas, dignas dun ilustrado, entre elas «A la invención de la Imprenta» (1800) e «A la expedición española para propagar la vacuna en América» (1806). A rexia coroación tivo lugar en Madrid o 25 de marzo de 1855.

O acontecemento, insólito na historia da poesía española, suscitou, entre outras publicacións, unha *Corona poética*, editada en Madrid, no mesmo ano, polos redactores da *España Musical y Literaria*, e foi impresa no obradoiro de José Rodríguez. Contén, entre outros textos (dúas prosas en árabe, por exemplo), 54 poemas, algúns de escritores moi importantes (Bécquer, Pedro Antonio de Alarcón, Hartzenbusch...). Na presentación, Antonio Ferrer del Río, crítico literario e académico da Española, estampa: «Quintana y Béranger han cumplido igual misión en sus respectivos países, luchando infatigables contra la tiranía y dirigiéndose a sus compatriotas en estilo adecuado a su carácter, sus inclinaciones y costumbres [...] el pueblo ha sido la musa de ambos; uno y otro han purgado en los calabozos³, como un crimen, su acendrado patriotismo».

A coroación de José Zorrilla (1817-1893) celebrouse en Granada, no Salón de Carlos V da Alhambra, o 22 de xuño de 1889 en presenza, tamén, das máximas autoridades. Presidiu, en nome da raíña rexente María Cristina, Enrique Pérez Saavedra, duque de Rivas. A idea da coroación partira do Liceo de Granada, institución agradecida ó ambicioso poema de Zorrilla titulado co nome da cidade.

En Zorrilla, de ideario conservador, viron os promotores e protagonistas da coroación, ademais dunha biografía literaria fértil e polifacética, un versificador maxistral e un cantor, sobre todo nas lendas, de temas e ideas que están no cerne da tradición española. Era, para eles, expresión da «nación», se ben con matices ben distintos dos representados, en 1855, por Quintana.

Dos dous vates coroados con anterioridade a Curros Enríquez (1893, 1904), o máis próximo ó noso poeta é, sen dúbida ningunha, Manuel José Quintana, de quen dixo Ferrer del Río, que non era un marxinal das Letras, que loitou, como Béranger, contra a tiranía, e que, coma el, tiña, como musa, o pobo.

Xa é significativo para nós que Ferrer del Río, nese estudio introductorio da *Corona* a Quintana, xunte, en 1855, os dous nomes, o de Béranger e o de Quintana, que morrerían o un e o outro dous anos despois. En 1881, o prologuista anónimo da segunda edición de *Aires da miña terra*, referíndose a Béranger, a quen Curros imitou nun poema, «Mirando ó chau», dixo: «... para todo tiene acentos [...] la lira de nuestro notabilísimo poeta, que, con igual razón que el galo, puede exclamar: "Le peuple, c'est ma muse!"».

Antonio Ferrer del Río, en 1855, dicía o mesmo de Béranger e de Quintana.

3. Nos países hispanoamericanos

Coroacións menos «nacionais», promovidas sempre por unha ou outra institución cultural, hai algunhas. Xa o 27 de xaneiro de 1860, o Liceo da Habana, no Teatro Tacón, coroa á escritora cubana Gertrudis Gómez de Avellaneda (1814-1873). De coroacións poéticas algo sabía esta escritora que en 1855 recitou versos seus na coroación de Quintana, figura e momento inmortalizados no famoso cadro de Luis López (hoxe no Senado).

Non exenta de pintoresquismo é a biografía de Salvador Rueda (1857-1933) en canto poeta coroado. De Benaque (Málaga), precursor do Modernismo, prolífico e sonoro versificador, un grupo de amigos malagueños, co patrocinio de Carmen de Burgos e Sofía Casanova, propoñen en 1908 a coroación do poeta na capital da súa provincia, o que suscitou unha importante controversia. O que non asumen as autoridades malagueñas, faino o Gobernador civil doutra provincia, a de Albacete, quen, en nome desta cidade, entrega ó escritor unha coroa floral⁴. Os recoñecementos, algúns apoteósicos, fóronlle tributados nalgúns cidades do ex Imperio español (Buenos Aires, Manila...). Foi na Habana, no Gran Teatro Nacional, o 4 de agosto de 1910, onde foi coroado, acto que José María de Cossío comenta desta maneira: «Es conmovedor el retrato en que aparece el poeta con la corona de laurel en la cabeza, como logro ingenuo de una vida votada a la poesía»⁵.

Nesa ocasión o poeta coroado leu o soneto «A la mujer cubana», que finaliza deste xeito:

Si en tu tierra de gloria y de hidalguía
me coronaste rey de la poesía,
yo te coronó a ti reina del mundo.

Curros Enríquez, que foi cantado en tres sonetos por Salvador Rueda e que reseñou dous libros seus, non asistiu a este acto. Morrera dous anos antes.

Tivo máis aparatosidade a coroación, en Lima, o 5 de novembro de 1922, do poeta peruano José Santos Chocano (1875-1934), á que asistiu, entre as representacións de tódolos países de América, o presidente do Goberno Augusto B. Lequía.

4. Ripoll, 1886: «Jo us coronó en nom de Catalunya»

Con estas palabras o bispo de Vic, Josep Morgades i Gili, coroou a Jacint Verdaguer no mosteiro de Ripoll o 21 de marzo de 1886. Mossèn Cinto, que xa era famoso dentro e fóra de Cataluña polo poema épico *L'Atlàntida*, premiado nos Jocs Florals de 1877, publicou a fins de 1885 a outra obra de alento épico, *Canigó*, na que hai versos memorables sobre o proxecto de pórtico do mosteiro de Ripoll, que ini-

ciou a súa reconstrucción nese ano. Ó acto inaugural desta reconstrucción asistiu a plana maior do catalanismo e, entre as personalidades intelectuais, Mossèn Cinto. Foi neste acto -conta un biógrafo do poeta- onde «Beneides les obres i trobant-se tothom al refectori, el bisbe Morgades s'aixecà de la presidència, anà vers on era mossèn Cinto i, enmig de l'expectació general, li posà al cap una corona de llorer..., tot dient-li: "Jo us coronó en nom de Catalunya". Aquest acte sorprengué el poeta-sacerdot, que no en sabia res; i calgué fer-ho així, perquè altrament no s'hauria prestat a rebre aquell homenatge»⁶.

O propio Verdaguer refire o acontecemento, anos despois, en 1897, desta maneira: «La gran part dels assistents no sabien res d'això i la sorpresa fou completa per ells i per mi, puix al sentir la suau olor del llorer ja m'l vegi samunt i sobre mos polsos posat per mon propi bisbe»⁷.

Así pois, a coroación de Verdaguer non foi anunciada, programada e preparada con anterioridade, o que sucedera con Quintana en 1855 e ía suceder, tres anos despois, en 1889, con Zorrilla. Tamén as coroas dos dous casteláns difiren, na materialidade, da do poeta catalán, que foi, realmente, de follas de loureiro, dun loureiro que o propio Mossèn Cinto plantara, en 1872, no horto da rectoral de Vinyoles d'Oris, cando el era párroco. Como sinalan algúns críticos, a coroación perseguía, ademais de honrar un poeta catalán cunha obra e unha gloria insólitas desde había séculos, subliña-la idea dunha Cataluña renacente presidida pola Igrexa e simbolizada no *monestir* de Ripoll.

Na área do catalán, debe sinalarse unha coroación de 1909, posterior, por tanto, á de Curros Enríquez: a do poeta valenciano Teodor Llorente (1836-1911), ofrecida no marco da Exposición Rexional de Valencia. Ó acto remitiron versos moitos poetas de España.

A gran coroación, en dúbida, é a de San Xosé de Ourense, pero Curros foi coroado, como antes, en Madrid, aínda que en circunstancias bastante episódicas ou moito menos significativas.

O día 27 de marzo de 1869 inauguráronse os cursos de poesía en Madrid, actu no que falaram, entre outros, José Rodríguez Carballa, catedrático da Universidade Central, e Manuel Becerra Bernabéu, en momento no cal, Curros Enriquez recitou o poema, escrito no día, «Na apertura dos cursos de poesía», composición que finalízase así, estes versos:

Navegantes que, crendo ser mar, navegastes,
 non hai fronteiras por que pasastes,
 será a vosa vida a vida da poesía,
 a tecer un leño ao redor do poeta,
 a dar moitas voltas ao redor do poeta.

Aínda que a intervención de Curros foi, como se viu, organizada foi concebida para ser un acto poético. O día 27 de marzo de 1869 inauguráronse os cursos de poesía en Madrid, e a brillantez dos actos e a participación (Curros, Becerra...) e do gran poeta galego do momento do momento (Quintanilla ou organizadores da iniciativa do gran poeta, ademais, a organización apoiada cunha «hermosa lista de donantes de libros») foi un éxito. O programa organizador, conta que á recolección de «obras de Curros» e á publicación de poesía de in xunto e elabóranse os ámbitos por la vixencia «de un curso de poesía», auxiliados coramais p, acto seguido, aí que esta cuestión non se resolveu por un coroado y una artística lírica, que se fomenta entón a un momento no que se demostrou a plenitude, presentándose po esas mesmas palabras «de poeta» para poder que si

SEGUNDA PARTE

A(s) coroación(s) de Curros

cions a súa reconstrucción nese ano. O acto inaugural desta reconstrucción asistiu a plana maior do catolicismo e, entre as personalidades intelectuais, Mossèn Cinto. Foi neste acto -canta un biógrafo do poeta- cando «Benedites les obres i treballant-se tuhom al refectori, el bisbe Murguía i així al de la presidència, una hora un era mossèn Cinto i, unia de l'espectació general, li posà el cap una corona de llorer... i tot dient-li: "Jo us coroona en nom de Catalunya". Aquest acte sorprengué el poeta sacerdot, que no en sabia res; i calgué fer-ho així, perquè altrament no s'hauria prestat a rebre aquell homenatge»⁴.

O propio Verdagué sofre o asustecemento, como despois, en 1877, desta maneira: «La gran part dels assistents no sabien res del acte i la sorpresa fou completa per ells i per mí, puix al sentir la suau olor del llorer ja m'í veig saltant i sobre meus pulsos posat per una propi bisbe»⁵.

Aí pois, a coroación de Verdagué non foi anunciada, programada e preparada con anterioridade, o que sucedera con Quintana en 1855 e le suceder, tres anos despois, en 1859, con Zorrilla. Tamén as coroacións deus casteláns difiren, na materialidade, da do poeta catalán, que foi, redramatis, de follas de loureiro, dúas laureiro que o propio Mossèn Cinto plantara, en 1876, no horto da rectoral de Vilanova d'Orta, cando el era párruco. Como símbolos sigues utilízase, á coroación peregrina, ademais de honrar un poeta catalán cunha obra e cunha gloria inéditas desde había séculos, subliña-la idea dunha Cataluña reconstruída presidida polo iguero e simbolizada no monestir de Ripoll.

Na área do catalán, debe sinalarse máis coroación de 1906, posterior, por tanto, á de Curros Enríquez: a do poeta valenciano Teodor Llorente (1830-1911), ofrecida no marco da Exposición Rexional de Valencia. O acto remitiéronse varios moitos poetas de España.

De esquerda á dereita, sentados: José Ogea, Manuel Murguía, Manuel Curros Enríquez e Andrés Martínez Salazar. De pé: Eugenio Carré Aldao, Florencio Vaamonde Lores, Francisco Tettamancy Gastón e Eladio Rodríguez González.

A gran coroación, sen dúbida, é a do ano 1904, na Coruña, pero Curros foi coroado, anos antes, en Madrid, aínda que se trate dunha coroación episódica ou moito menos significativa.

O día 27 de marzo de 1893 inaugúrase o Centro Galego de Madrid, acto no que faláron, entre outros, José Rodríguez Carracido, catedrático da Universidade Central, e Manuel Becerra Bermúdez, ex-ministro. No acto, Curros Enríquez recitou o poema, escrito *ad hoc*, «Na apertura do Centro Gallego», composición que finaliza con estes versos:

Namentres que, errantes por patria estranxeira,
non nos axuntemos prá nosa honrar,
será a nosa vida como a lanzadeira
a tecer un lenzo sin venda na feira,
a dar moitas voltas sin saír do tear.

Aínda que a intervención de Curros foi, sen dúbida, a estelar, o acto non foi concebido para coroar ó noso poeta. O obxectivo era inaugurar con brillantez a Casa dos galegos en Madrid, e a brillantez dependía da importancia dos oradores (Carracido, Becerra...) e do gran poeta galego do momento (Curros Enríquez). Conscientes os organizadores da relevancia do gran poeta, sobre a marcha acordaron agasallalo cunha «hermosa lira adornada de laurel»⁸. Baldomero Lois, da comisión organizadora, conta que, ó escoitaren a «oda» de Curros, «Entonces por designación de la suerte y electrizados los ánimos por la virilidad de las estrofas de Curros, acordamos coronarle y, acto seguido, el que esto escribe salió del teatro y compró una corona y una artística lira, que le fueron entregadas en el escenario, en medio de atronadores aplausos, pronunciando yo unas cuantas palabras, muy pocas, para decir que el homenaje se tributaba a nombre de la tierra gallega y de la colonia allí congregada»⁹.

Así pois, a entrega dunha coroa (que non a coroación do poeta) foi un capítulo máis dun acto non programado para coroar a Curros. Nestes humildes termos hai que entende-lo que se vén chamando a primeira coroación de Curros Enríquez, se ben é significativo o feito de que sexa Curros, antes que ningún outro poeta galego, o que suscite un recoñecemento literario destas características.

Sabido é que, antes de Curros, ninguén, entre os poetas galegos, fora coroado nin solemnemente nin anecdoticamente: nin Francisco Añón, nin Pintos, nin Lamas Carvajal, nin Pondal, nin sequera Rosalía de Castro. É Curros, precisamente, quen afirma que, nalgún momento, alguén intentou coroar á gran poetisa. Lemos no Canto III do *Divino sainete* (1888):

iValente choromiqueira!

[...]

Fai anos que un mala peza

quixo coroala en vida

i eu tireillo da cabeza.

[vv. 82-87]

Quen fala, aínda que non se diga o seu nome, é Emilia Pardo Bazán, a quen Curros sitúa neste canto no vagón da envexa. É a envexa, na concepción de Curros Enríquez, quen inspira adxectivos como os de «choromiqueira» e quen a levou a disuadir a aquel «mala peza» para que non honrase a Rosalía coa coroa dos escolleitos. Estamos, certamente, no eido da ficción, que Curros aproveita moi ben para amosarnos unha Condessa que, comesta pola envexa, esmérase en rebaixa-los méritos de Rosalía de Castro. De tódolos xeitos, non sabemos de ninguén que, en vida de Rosalía, propuxese a súa coroación.

1. Curros, emigrado, visita Galicia en 1904

Meses despois desta «coroación», o 20 de febreiro de 1894, embarca na Coruña, no vapor «Reina Cristina», camiño de América, como o protagonista da súa celeberrima «Cántiga». Dez anos despois, o 30 de abril de 1904, chega ó mesmo porto, o da Coruña, no transatlántico «Alfonso XIII». Vén a Galicia por varios motivos (un deles, o da saúde) e a Madrid por razóns familiares (levar consigo, a Cuba, o seu fillo Manuel, de 17 anos)¹⁰. Nos seis meses (escasos) de estadia en España (a maior parte do tempo, en Galicia), non detectou (hai que supoñelo) as circunstancias que cuestionasen a súa idea de retornar, definitivamente, a Cuba. Curros, sen embargo, foi obxecto de non poucas manifestacións de aprecio e de admiración por parte da clase ilustrada galega (galeguista ou non). Os periódicos desas datas están ateigados de noticias entusiastas. Visitou parentes (en Melide), amigos (a José Ojea en Cortegada), balnearios (entre eles o de Mondariz)... Visitou, en Santiago, como se dunha peregrinaxe se tratase, o mausoleo de Rosalía de Castro en San Domingos de Bonaval, no que pousou, entre as flores dun ramo, o manuscrito orixinal do poema «Na tumba de Rosalía», a Rosalía que personifica a causa do espírito e do ideal, se ben nun tempo presidido por unha «xeneración de mánceres cativa». Foi o 24 de setembro de 1904.

2. Homenaxe na Coruña

Cando está moi próxima a data do retorno de Curros Enríquez, alguén, que interpreta, axeitadamente, o sentir de moitos espíritos cultos do noso país, publica na *Voz de Galicia* unha especie de chamamento cunha proposta de homenaxe: era xa o 29 de setembro de 1904. A proclama, de Manuel Casás, foi subscrita pola propia *Voz*, nese mesmo número, en termos entusiastas: «Estamos de acuerdo con lo que el Sr. Casás dice en las líneas que anteceden, y ¿cómo no hemos de estarlo si precisamente a nosotros corresponde la satisfacción de la iniciativa en el homenaje de que se habla, expresada con entusiasmo [...] el mismo día en que Curros Enríquez desembarcó en La Coruña?». En efecto, a *Voz*, no número do 1 de maio, despois de comunica-la chegada do ilustre vate no transatlántico «Alfonso XIII», propón:

De fijo que Curros, con su modestia inveterada, intentará sustraerse a todo obsequio. No hay que consentírselo.

El poeta tiene que dejar hacer: está entre los suyos, y a su cariño y a sus justificadas solicitudes se debe.

Y la primacía de lo que en Galicia hagan en honor de Curros cuantos le proclaman nuestro primer cantor, corresponde a La Coruña, que tiene la honra hoy de contarle por su huésped.

A honra, sen embargo, da iniciativa real compete a Manuel Casás, avogado de 37 anos, home de Letras, rexionalista moderado e persoa con dotes públicos e organizativos, que ben lle cumprían para prepara-la magna velada literaria do 21 de outubro en tres semanas. Con Casás (1867-1960) constitúen a comisión organizadora Alejandro Barreiro Noya (1874-1948) e Urbano González Varela (1868-1906), os dous moi vencellados á *Voz de Galicia*, o primeiro como redactor e o segundo como ilustrador artístico. Pero a persoa fundamental foi Manuel Casás, que unha revista da colectividade galega da Habana, *El Eco de Galicia*, caracteriza como «alma de esta fiesta» (30-11-1904).

Foi a *Voz* o xornal que ofreceu ós lectores a crónica máis puntual e precisa dos preparativos e dos actos da velada literaria. Porque a homenaxe a Curros non se concibiu como un acto de coroación senón como unha velada literaria (é a expresión habitual nos xornais) na que, entre outros agasallos, ofrecéuselle ó poeta unha coroa encarga-

da e feita *ad hoc* (o que non acontecera na «coroación» madrileña de 1893). A coroación de 1904, obra dun grupo de ilustrados admiradores de Curros, non contou co respaldo ou asistencia das altas autoridades da «Nación», como aconteceu, en 1889, con Zorrilla, e, en 1855, aínda máis, con Quintana. Non se esqueza que Curros era un «poeta rexional» (a parte non é o todo) e, por se fose pouco, un poeta máis conflictivo, para certos poderes e estamentos, que o mesmo Quintana. As altas autoridades da «Rexión» supoñon que optaron, oficialmente, por abstérense. Sabemos pola *Voz* que a comisión organizadora tiña na lista de invitados «... los señores capitán general, gobernador civil, presidente de la Audiencia, abad de la Colegiata, diputados a Cortes [...] y coroneles de los regimientos de la guarnición» (19-10-1904). Non nos consta, sen embargo, que asistisen ó acto ou que asistisen en representación oficial. Nin a *Voz* do día 22 de outubro nin o número 502 de *Revista Gallega* (29-10-1904), moi atentos á velada, consignan a presenza destas personalidades oficiais. Dos periódicos consultados só un, *El Correo Gallego*, de Ferrol, fai esta referencia: «Las familias del Gobernador, Capitán general, presidente de la Audiencia, coroneles de los cuerpos militares [...] figuraban entre la escogida concurrencia de personas invitadas por la Comisión organizadora» (22-10-1904). A redacción non implica que asistise, con ou sen rango oficial, o señor gobernador, o señor capitán xeneral... Este e outros periódicos precisan o nome dos organizadores (Casás, Urbano González, Alejandro Barreiro), o do presidente da velada (Manuel Murguía), o dos componseñores das distintas mesas do acto, o dos oradores e recitadores... A *Voz* publica unha lista de adhesións ó acto (Teófilo Braga, Amor Ruibal, «La Unión Catalanista»...), pero, nese longo inventario, non figura ningunha autoridade relevante de Galicia ou do Poder central.

En efecto, a homenaxe a Curros, brillante e moi importante, foi idea e obra de tres ilustrados (ningún deles «extremista»), axiña secundada pola sociedades culturais da Coruña, algunha, coma o Casino Republicano, máis próxima á «lira torva» de Curros Enríquez que a propia comisión organizadora. Foron precisamente as sociedades culturais e recreativas da Coruña as que custearon a coroa de prata e ouro agasallada ó poeta¹¹.

A velada literaria do 21 de outubro, que estivo presidida por don Manuel Murguía e tivo como orador principal a un republicano progresista, Alfredo Vicenti, foi unha homenaxe vibrante a un gran poeta e a unha voz inconformista, acto no que a oficialidade (no senso estricto) estivo totalmente ausente. Por problemático que fose Quintana no seu tempo, a España oficial, coa rafiña á cabeza, asumíuno. Na magna velada literaria de 1904 quen asumía a voz e a obra de Curros Enríquez era, lonxe da Galicia oficial, a Galicia real; en realidade, unha parte da Galicia real, daquela, por valiosa que fose, moi pouco poderosa.

3. Oradores e recitadores

Na noite do 21 de outubro, no Teatro Principal da Coruña (hoxe Rosalía de Castro) realizáronse as actividades musicais e literarias consignadas no programa: desde as catro intervencións do orfeón coruñés *El Eco*¹², que abriu a homenaxe, ata a lectura de «Ao pobo cruñés», poema de Curros recitado por el mesmo, co que se clausurou o acto.

Recitáronse, dos 25 poemas escritos para a ocasión, seis: tres lidos polos seus autores (Filomena Dato, Salvador Golpe e Manuel Lugrís Freire)¹³ e outros tres polo actor Bernardo Bermúdez Jambrina (Pondal, Barcia Caballero, Labarta Pose). Alejandro Barreiro, da Comisión organizadora, deu lectura ás adhesións, case un centenar entre persoas e institucións.

O turno dos oradores iniciouno Alfredo Vicenti, vido expresamente de Madrid, onde dirixía *El Liberal*. O seu discurso, publicado en varios periódicos, contén pasaxes que deben reproducirse hoxe¹⁴:

I. «... hermano de armas de Curros, quería presenciar este su último triunfo y testificar esta alegría, tal vez la única de su vida. Fui soldado en las huestes de que él es capitán.»

II. «Luchó por la democracia y luchó por Galicia. No hubo compatriota escarnecido, ni segador inicuamente atropellado, a quienes faltase en los periódicos de Curros una defensa.»

III. «Ahora volved los ojos a Curros, poeta. Muerta Rosalía, en ese hombre taciturno y devastado por el fuego interior, se resume en espíritu el dolor y la poesía de nuestra raza.

Esa alma herida e irritada, no solo por la propia angustia sino por la angustia de millares de siervos, es la nuestra; pero tiene para consuelo de los demás, ya que no para el suyo, lo que nosotros no tenemos: el don de las palabras armoniosas. Festejadle e inducidle con vuestro cariño a que vuelva.»

IV. «Hoy no se acuerda nadie de Galicia por el ministro H, por el consejero X o por el presidente J. La recuerdan y ensalzan por ser madre de Añón, de los Caminos, de Rosalía de Castro, de Curros, de Pondal, de Benito Losada, de Valentín Carvajal, de García Ferreiro.

Estos son los que sobrenadan; estos serán los que queden. Y adviértase, por si acaso, que me refiero tan solo a los que cultivan nuestra lengua, pues en honor de la poesía y de la lengua nativas celebramos la pascua de esta noche.

Coronad a Curros y prometedle que cultivaréis su idioma. La lengua que, a Dios gracias y por obra de nuestros poetas, ha revivido es nuestra fuerza y nuestro escudo.»

V. «No teu nome, por terras e por mares,
ofercerei paz e salú ós enfermos,
falareilles da patria ós desterrados,
de libertade e redención ós servos.

Cumplirá su palabra en Cuba, porque es hombre que no juró nunca en vano, pero es necesario que vuelva a Galicia para hablar de libertad y redención a los siervos ya que éstos más infelices que aquéllos [os desterrados que están, en Cuba, no abandono] ni siquiera pueden sustraerse con el destierro al azote de la servidumbre.»

Os fragmentos escolleitos proceden do discurso de Alfredo Vicenti na versión que nos achega a *Revista Gallega*, versión (dito sexa con todo o respecto para Galo Salinas, case fanático de Curros) moi mutilada. Na *Voz* (22-10-1904) hai outras pasaxes, entre elas estas:

I. «Si tornaran al mundo los ministros y los personajes que gozaron fuero de semidioses durante 70 años de régimen representativo, la gente les volvería la espalda, olvidada hasta de sus nombres. Apenas si se salvarían del desdén general dos o tres, y eso que, durante ese tiempo, en ningún Ministerio han dejado de figurar uno o dos naturales de Galicia.

En cambio, si despertara Rosalía, millones de brazos la sacarían del sepulcro de Santo Domingo para colocarla en un trono o en el altar mayor de una ideal basílica gallega.»

II. «Cultivad la lengua gallega, mejoradla con tino y empleadla con orgullo. Mientras la poseáis, no lograrán acabar de transformaros en grey vuestros políticos de tercera clase. No seréis nadie, sino objeto de curiosidad o de explotación, cuando la hayáis perdido.»

As liñas deste apartado, o II, apelan á dignidade moral dos falantes de galego desde premisas case insólitas na época. En canto á diatriba contra o descompromiso con Galicia dos ministros e persoeiros galegos, o texto merecía ser exhumado.

Quen pronuncia tan denso e orixinal discurso, Alfredo Vicenti Rey (1850-1916), é alguén cunha rica e nobre biografía de periodista, republicano de esquerdas e, nesta altura, xa comprometido coa causa dos agraristas galegos. Coñecía ben a Curros, gaba ó periodista e ó poeta sen retórica e é un dos primeiros en defini-lo como unha alma ferida, angustia que nin os versos propios consolan. Non precisa Vicenti a causa nin as características de tanto sufrimento, quizais pola circunstancia da presenza do propio Curros.

Na *Revista Gallega*, días antes, Galo Salinas utilizaba, para defini-lo sufrimento de Curros, dúas palabras que vimos de ver en Alfredo Vicenti: «alma ferida» (8-5-1904). «O gallego máis grande dos gallegos contemporáneos», coa «alma ferida», viña a Galicia na procura de saúde.

No final do discurso, Alfredo Vicenti dóese de que home tan valioso e exemplar teña que emigrar de novo. Foi o primeiro en dicilo publicamente.

Despois de Alfredo Vicenti, Urbano González, da comisión organizadora, leu o discurso de Manuel Murguía¹⁵, que era quen presidía a velada. A *Voz publica* só uns fragmentos, e, en canto á *Revista Gallega*, tan xenerosa co de Alfredo Vicenti, que o publica enteiro no seu número do día 29, limítase a esta referencia: «Urbano González leyó admirablemente, en nombre del señor Murguía, un trabajo que éste escribiera para el acto, en el que iba impregnado ese estilo castizo y poético que no tiene imitadores». Non se pense, sen embargo, que a *Revista Gallega*, dirixida por un incondicional de Curros, Galo Salinas, subestimou a homenaxe ó poeta á que dedica case a totalidade das páxinas do número 501 (22-10-1904) e do número 502 (29-10-1904). O que acontece é que o discurso de Alfredo Vicenti, independentemente do contido, interesaba máis a certos sectores, por tratarse dun home que exercía o seu republicanismo e o seu «galeguismo», con éxito certamente, en Madrid, onde dirixía un xornal moi importante. De feito, despois de Curros, o intelectual máis agasallado foi Vicenti, obxecto dun recibimento entusiasta cando chegou de Madrid e dun banquete de homenaxe o mesmo día 21 de outubro, ás poucas horas de que zarpara o transatlántico «La Champagne» con Curros Enríquez a bordo. Asistiron máis de «60 intelectuales» e, ó día seguinte, despedírono na estación do ferrocarril máis de cen amigos (29-10-1904).

De tódolos xeitos, Galo Salinas non lle podía faltar a don Manuel Murguía, o discurso do cal foi publicado na *Revista Gallega* o 11 de febreiro de 1905, con non pouco retraso, certamente. Conviría ter en conta estes fragmentos:

I. «Ellos [os versos de Curros] traen a mi memoria recuerdos que la muerte hizo doblemente sagrados. Conozco la "iglesia fría" que te ha inspirado, y la visité en días más felices al lado del que ya no veré más en este mundo.»

II. «... Rosendo, nuestro santo verdaderamente nacional. Allí descansan sus restos, bajo el mismo cielo que has visto al nacer. Por eso te conjuro a que como un exvoto, y en honor de aquella madre amantísima que te inspiró las más sentidas estrofas y los más puros pensamientos, rindas al santo fundador el tributo de tus respetos y admiraciones.

Lo merece, porque fue una grande alma y hasta un alma combatida. Fue además uno de los nuestros, pues amó la poesía y la patria, a la que cubrió con los resplandores de su gloria.»

III. «Ve, poeta; cumple tus destinos. Vuelve a tu destierro y al dolor de tus grandes soledades, llevando contigo el recuerdo de este día sin parecido para ti en la vida, y en el cual todas tus penas se borran y todas tus esperanzas florecen de nuevo. Tú has visto ya que tu patria te ama...»

Amábao un grupo escolleito de escritores e outros homes de Letras, que non representaban a Galicia oficial, a Galicia feudal e a Galicia clerical. Isto, sen dúbida, sabíao, e ben, don Manuel Murguía, proclive, nestes casos, á utilización retórica da sinécdoque *totus pro pars*.

A *Voz*, na correspondente crónica da velada (22-10-1904), só publica unha parte moi breve do discurso de Murguía (do de Vicenti achégano-la versión máis completa). Quen publica un fragmento da poética peza oratoria de Murguía, o referido a San Rosendo, é *El Eco de Galicia*, da Habana, crónica na que lemos que foi «muy aplaudido, y tal fue la emoción del señor Murguía, hombre de edad avanzada, que las lágrimas corrieron por sus mejillas» (30-11-1904). Esta e outras informacións tómaas *El Eco de Galicia* dun artigo que J. Grant y Sala, asistente á velada, publicou en catalán na revista barcelonesa *La Renaixensa*.

Finalizado o discurso de don Manuel Murguía, Filomena Dato Muruais, que estaba á súa dereita na mesa presidencial (Curros á esquerda do Patriarca), leu un poema seu que foi moi aplaudido.

E de contado, Manuel Casás Fernández, membro principal da comisión organizadora, pronunciou, no acto de entrega da coroa, unha «brillante oración». A *Voz* cóntao nestes termos: «Dijo que el acto realizado por el pueblo de La Coruña es un acto de cultura que la enaltece. Recordó a Proudhon y a Zola para decir cuál es la misión del poeta. "No venís -dijo- a festejar a ningún político ni magnate ni histrión, sino a un poeta que vale más que un Rey"» (22-10-1904). É máis extensa a versión de *El Eco de Galicia*, da que escollemos este fragmento, que difire, en algo, do achegado polo xornal coruñés: «No venimos a rendir homenaje a un político, a un histrión de estos que recorren los pueblos; venimos a glorificar a la poesía, que tiene poder superior al de los reyes y emperadores».

Palabras maiores, sobre todo se pensamos que foron ditas por don Manuel Casás, que non era, precisamente, nin un *communard* nin sequera un xacobino. En calquera caso, a referencia a Zola, fose cal fose a intención do orador, evocaba a quen, en 1898, coa súa carta aberta «J'accuse», aparecía ante a opinión pública como un escritor comprometido coa denuncia da infamia. Seis anos despois aínda non esmoreceran os ecos do «affaire Dreyfus», fito que inaugura, nos tempos modernos, a historia do intelectual comprometido, compromiso que Curros viña exercendo desde 1880, o ano en que foi vítima dun «affaire» clerical e reaccionario.

No poema co que Curros agradece a homenaxe fai referencias a este «affaire».

4. «A o pobo cruñés»

Así se titula o poema co que Curros Enríquez agradeceu tanto agasallo e tanta adhesión¹⁷. Poema escrito para esta circunstancia, non é un poema de circunstancias, porque a transcende nalgúns momentos, sobre todo naqueles en que o poeta se define como tal, definición que non nos sorprende nin, por outra parte, deixa en mal lugar a Manuel Casás, o orador que o presentou citando a Zola e a Proudhon. Paga a pena memorizar estes versos:

E... ¿quen son eu? Un poeta,
ou, como quen di, un paxaro
a quen tallaron o bico
cando empezaba o seu canto;
e que, dende aquela, mudo,
dos patrios eidos xotado,
por longas terras e mares
arrastra as aas sangrando.

Un poeta a quen un día
 astra ese nome negaron
 porque arrolar nunca soupo
 o sono vil dos tiranos;
 porque despertaba os pobos
 cos seus alegres recramos
 i agoiraba auroras novas
 que xa están alborexando;
 un poeta a quen xueces,
 que Dios teña en seu descanso,
 condenaron á cadea
 que levan os presidiarios
 e cuios ferros, iouh Cruña!,
 terra de peitos fidalgos,
 mandaches limar a rentes
 por man dos teus maxistrados.

Nunca definiu mellor Curros Enríquez a poesía civil, a súa poesía civil, sempre posta ó servizo dos que padecen a historia e sempre disposta a non arrolar «o sono vil dos tiranos». Xa se definía así vintecatro anos antes na «Introducción» de *Aires da miña terra*:

falareilles da patria ós desterrados,
 de liberdade e redención ós servos.

A Voz cualifica de «grandiosa» a ovación dispensada a Curros ó finaliza-la lectura dos seus versos. Mentres os asistentes aplaudían, «Desde la tramoya y de todas las localidades altas, cayó una lluvia de flores, versos y palomas»¹⁸. *El Eco de Galicia* aclara: «... y palomas con cintas blancas y azules que son los colores de la bandera de Galicia» (20-11-1904).

Hai, nesta composición, versos de gabanza e gratitude para A Coruña, «terra de peitos fidalgos». Pero A Coruña está presente na poesía de Curros antes de que os seus «maxistrados» limasen, en 1881, os «ferros» que o encadeaban. Na primeira edición de *Aires da miña terra*, de 1880, figura «Saúdo», que é un canto á «meiga cibdá da Cruña», poema con versos aínda non descifrados polos biógrafos do poeta. Estes, cando menos:

- a) «Tempos houbo en que...
 [...] pisei teu chan de camiño
 pra máis aleixados crimas.»

¿Refírese, como sospeitan ou supoñen algúns, á súa viaxe, de mozo, a Londres?

- b) «Era eu neno, si, moi neno,
 e por esas praias iba
 collendo o nacre das cunchas
 que nas túas orelas brilan.»

Referencia a días coruñeses da súa nenez que os biógrafos aínda non teñen documentado. En calquera caso, o poema «coruñés» de 1904 dános unha problemática pista:

Patria de meu pai querida

Problemática porque consta que o pai de Curros Enríquez naceu en Santiso, nas terras de Melide.

5. «Chuvia de versos». Coroa poética para Curros Enríquez

Entre as pombas e as flores choveron, sobre os sorprendidos asistentes, centos e centos de follas impresas de distintas cores que contiñan poemas escritos para a ocasión, en homenaxe a Curros, por vinte e cinco poetas. En realidade as follas eran 26, 25 en verso e unha en prosa (de José Ojea)¹⁹, colección completa que obra nos arquivos da Real Academia Galega e que foi doada a esta institución por quen era o seu bibliotecario, don Juan Naya Pérez. Foi Naya quen publicou, en 1970, estes 26 textos co título «Los poetas gallegos y Curros Enríquez»²⁰. Na nota preliminar, conta que os organizadores da velada do 21 de outubro agasallaron con senllas coleccións completas a Curros Enríquez, o escritor homenaxeado, e a Manuel Murguía, a autoridade literaria que presidía o singular acontecemento. A continuación, Naya Pérez aclara: «... colección [...] que su hija, doña Gala, regaló al que estas líneas escribe y que luego cederíamos al Archivo de la Real Academia Gallega, en donde actualmente se guarda»²¹. Esta colección, a única da que temos noticia como colección completa²², é a que hoxe se ofrece en edición facsímil. Na presente publicación ofrecemos en facsímil tamén o programa oficial da velada literaria, unha invitación e o poema «A o pobo cruñés», de Curros, pero estas follas, obrantes na Academia, proceden do Fondo Andrés Martínez-Morás y Soria, hai pouco adquirido por esta institución.

Creo que o número de poemas, 25, non é a expresión axeitada da adhesión que a persoa e a obra de Curros suscitaba entre os poetas do seu tempo. Hai que pensar que os poetas invitados (directa ou indirectamente) dispuxeron de moi pouco tempo para a elaboración, redacción e impresión dos poemas, en xeral uns quince días. Iso explica que algúns importantes poetas de fóra (Madrid, Barcelona...) non estean presentes nesta coroa de follas poéticas. En realidade, só un nome de certo nome, Concha Espina (1877-1955), envía unha composición, moi xenérica, por outra parte, como cabía agardar de quen estaba moi lonxe das coordenadas ideolóxicas de Curros Enríquez.

Foi un éxito para os organizadores que acudisen á cita nomes ilustres e importantes voces novas: Juan Barcia Caballero, Eugenio Carré Aldao, Filomena Dato Muruais, Salvador Golpe, Enrique Labarta, Manuel Lugrís Freire, Noriega Varela, Eduardo Pondal, Eladio Rodríguez González, Galo Salinas, Florencio Vaamonde Lores... Foi un éxito que é consecuencia, en moi boa parte, da disposición previa dos poetas. Devotos todos eles, en maior ou menor medida, do home ou do poeta Curros, as musas estaban favorables no momento en que os escritores foron invitados ou se sentiron na obriga de estaren na cita literaria do 21 de outubro.

De tódolos xeitos, hai nomes importantes, non moitos, que non acudiron á cita. O máis sorprendente, para min, é o de Manuel Leiras Pulpeiro, poeta tan próximo ó cidadán e ó escritor Curros Enríquez. Ausente está don Valentín Lamas Carvajal, co que había días se reconciliara Curros en Ourense, despois de bastantes anos de afastamento: desde 1888, data na que se publicou *O divino sainete*, que tanto mancara a don Valentín. Ausentes, como poetas, están Pérez Ballesteros (presente na velada) e Xesús Rodríguez López (que se adhire á homenaxe). Por outra parte, que un admirador de Curros como Nan de Allariz non colabore na coroa do 21 de outubro haberá que atribuílo á desinformación que había en Cuba. Tampouco a noticia da coroa poética debeu chegar a tempo a Madrid, onde residía Aureliano J. Pereira, que xa en 1895 cantara ó noso escritor nun longo poema. É significativo que o poeta bilingüe (catalán, castelán) Melchor de Palau envíe o seu telegrama de adhesión, desde Madrid, con varios días de retraso: «Me adhiero a la glorificación del gran poeta M. Curros Enríquez, gloria de España»²³.

O que verdadeiramente sorprende é que en tan pouco tempo os poetas do país acudisen nun número tan elevado, e, entre eles, unha boa parte dos mellores.

Non tódolos poemas son excelentes, e hainos, sen dúbida, un pouco forzados, como non podía ser doutro xeito nos termos dunha convocatoria como aquela. Pero a cantidade dos participantes e a calidade dalgúns deles son expresión elocuente do prestixio e da *auctoritas* literaria e moral que a Curros Enríquez se lle atribuíu por tantos e tantos escritores. Era o «superpoeta» deste país, como proclama, nun texto afervoadado, Robustiano Faginas²⁴.

A coroa de versos ofrecida esa noite en gabanza de Curros Enríquez constaba de 25 composicións, quince en galego e dez en castelán. Algúns dos poemas neste idioma son da autoría de escritores extragallegos: Concha Espina, que o remitiu desde Cabezón de la Sal (Santander); José García de Quevedo, que residía en San Sadurniño (Ferrol)...

Catro dos vintecinco poemas teñen pé de imprenta: La Gutenberg, que era da Coruña; do resto, sen pé de imprenta, hai que supoñer que foron impresas, por conta dos autores, noutras localidades. A imprenta da Comisión organizadora era, na Coruña, a de Ferrer, onde se imprimiron, polo menos, dous textos: o programa da velada literaria e o poema de Curros «Ao pobo cruñés».

Nesas datas, algunhas publicacións periódicas acolleron poemas ditos nesta velada, dúas con xenerosidade: a *Revista Gallega*, da Coruña, case todos, e todos, en catro números, *Galicia*, da Habana (novembro e decembro de 1904).

Será a *Revista Gallega*, precisamente, quen, no seu número de aniversario (o do 21 de outubro de 1905), recorde ós seus lectores a solemnidade e a transcendencia da coroación de Curros Enríquez, «émulo de Quintana y Zorrilla». Vai ser tamén a revista *Galicia*, da Habana, quen reproduza este artigo editorial da *Revista Gallega* (26-11-1905).

6. Curros, cantado e definido polos poetas: escolma de gabanzas

Velaquí un breve florilexio seguindo a orde alfabética dos autores destes laudes:

Emilio Álvarez Giménez

Adiós! Se como poeta
tes engenio peregrino,
a tua honradez é joya
rica, hermosa, de gran brillo.

Gerardo Álvarez Limeses

... a Curros «el divino»
[...]
inmortal genio gallego

Eugenio Carré Aldao

mais como levo o corazón magoado
para cantal-o mais grande dos poetas
solo arringo ao laúde feros layos.

Filomena Dato Muruais

As arpas dos poetas vibran ledas
[...]
Cantan como'os paxaros ônha estrela,
ôn sol que brila en esprendor divino
ôn rey que leva â sua sen cinguida
unha croa de lus [...]

Enrique Labarta

Hoy un humilde vate...
 [...]

 saluda al gran poeta,
 al inspirado genio
 [...]

 ¡Es el saludo que al gigante envía
 el infeliz pigmeo!

Manuel Lugrís Freire

¡Cantou! Espertou nas almas
 o amor pol-a patria lingua;
 o escravo ergueuse ó conxuro
 das cancións do gran poeta
 [...]

 Chegou por fin a rayola
 [...]

 ¡E nas almas dos gallegos
 naceu pol-a vez primeira
 a soidade da xusticia,
 da redención a pormesa!
 [...]

 ¡Curros! ¡Curros! Alma nobre,
 libre, valente e gallega,
 pulsa de novo esa yarpa
 onde vibrou a ENCOMENDA!

Eladio Rodríguez González

Os cantos do vate
 [...]

 prenderon nas almas amor â xusticia,
 sementaron a fe nos patriotas
 [...]

 pidiron pauliñas pra todol-os pazos
 levaron consolos a total-as chouzas
 e fixeron un pobo de libres
 d'un pobo formado por mansos ilotas...

 Tod'esa puxante
 labor redentora
 [...]

 ben merece que os fillos da terra
 que un tempo foi orfa,
 repitan a coro con santo entusiasmo:
 «¡Hosanna ô poeta que trai a boa nova!»

Galo Salinas («A alma de Curros. A Manueliño Curros Vázquez»)

Mira que dentro do peito
 a arteira vital layada
 necesita de cariños

que poidan presto curala.
Mira que ten seco o espírito,
que de sangue deita bágoas,
mira que sofre cal sofren
os que morren si non aman,
y el, por non morrer, se leva
a «outro mundo» a sua y-alma.

Florencio Vaamonde Lores

Ende xamail-as cordas da sua lira
a servicio estiveron dos podentes.
Non se engruña servil ante os altivos,
e pode, fachendoso, erguel-a frente,
que el incenso só queima nos altares
onde á ispida verdá culto se rende.
Alaba a reititú, fostrega o vicio.
De Xuvenal e Persio é descendente.

Wenceslao Veiga

Después te he visto emigrar,
y hube de reflexionar
con ánimo contristado:
-Fin que está en nuestro solar
a los genios reservado.

Nesta coroa, un dos poemas, o de Salvador Golpe, artéllase en función do escrito por Curros o 24 de setembro de 1904, a partir de «Na tumba de Rosalía», que comeza:

Collidas a pedir de porta en porta
(que eu non herdei xardíns nin hortas teño)
isombra sin paz da nosa Musa morta!
aquí estas frores a traquerche veño.

O de Salvador Golpe ten este inicio:

Dis que pidindo frores
de porta en porta,
pra honrar a Rosalía
fuches agora.
E dis qu'eso fixeches
botando a conta
ide que non tes no mundo
xardíns nin hortas!...
Mais eso non é certo
(Curros, perdoa
que desminta o teu dito)
pois tes de sobra
froles no teu inxenio,
frescas, fermosas...
que valen mais que cantas
en Mayo botan
os xardíns de Valencia
icon seren moitas!

Fermoso e conmovedor é o poema de Noriega Varela, escrito tamén a partir de «Na tumba de Rosalía» só uns días despois de publicado o de Curros. En efecto, o 28 de setembro, Noriega pon no labio de Rosalía, agradecida ó xesto do escritor errante, estas palabras: «¡Benia ó gran poeta qu'inda me recorda!».

En canto ó poema de Eladio Rodríguez González, cómpre saber que o refunde no ano 1919 para achegalo a unha colectánea de textos en verso e en prosa que a «Biblioteca Popular Galega Terra A Nosa!» dedica ó poeta «no XI aniversario da súa morte»²⁵. Ademais de pequenos retoques nalgúns versos, intercala dúas estrofas no ton civil de 1904.

Curros xa fora cantado antes de 1904 en termos moi próximos ós cantores dese ano. Pódense citar senllos poemas de Jesús Muruais (1879), Marcelino Sors (1880), Luguís Freire (1894), Aureliano J. Pereira (1895) e Galo Salinas (1903). Se Marcelino Sors afirma, xa en 1880, que Curros Enríquez «dos poetas gallegos é o primeiro», Aureliano J. Pereira, en 1895, considera ó noso poeta coma «o profeta da nova Cruzada».

Das composicións poéticas anteriores a 1904, hai unha, moi peculiar, suscitada pola publicación do *Divino sainete* (1888). Trátase dunha epístola de 193 versos (63 tercetos encadeados e un serventesio final)²⁶, de Jaime Martí-Miquel. Poeta alicantino de estro moi político no seu libro *Noches* (1885), escrito na cadea, militou, como afirma José María de Cossío, «en los partidos más avanzados entre los antidinásticos»²⁷. Na «Epístola», dedicada «A mi amigo Manuel Curros Enríquez», Martí-Miquel escribe, nun terceto, esta *laudatio*:

Juro que vi a Virgilio, entusiasmado,
quitarse la corona, y a tu frente
ceñirla como premio bien ganado.

Cando Curros morre, en marzo de 1908, son moitos os poetas galegos (e algúns non galegos) que van chora-lo pasamento do cidadán, do escritor e, sobre todo, da súa lira de bronce. Non poucos dos poetas de 1904 acoden á cita de 1908, e algúns (Pondal, entre eles) volverán a Curros noutras datas significativas. Hoxe por hoxe, Curros Enríquez é, entre os poetas galegos, despois de Rosalía, o poeta máis cantado. Pero en vida suscitou máis poemas cá Cantora, mercé, sobre todo, ó acto da coroación.

7. Da coroación de Curros Enríquez (1904) á de Ramón Cabanillas (1958)

Foi en Padrón, o día 8 de abril de 1958, cando o poeta, xa con moi pouca saúde, ía cumprir 82 anos. Nestas circunstancias, don Ramón, humilde e realista sempre, non tivo forzas para negarse a unha cerimonia que lle parecía fóra de tempo e allea totalmente ó perfil da súa persoa. Acceceu, sen embargo, instado unha e outra vez «polos varóns de Padrón» ós que non lles quixo «estropea-lo pasodoble»²⁸.

Porque foi Padrón, na alameda do Espolón, e non Cambados -o seu Cambados natal, no que residía nesas datas- o escenario da, nesa altura e naquelas circunstancias, sorprendente cerimonia. E foron uns «varóns de Padrón», entre eles Camilo Agrasar e Octavio Sanmartín, os organizadores. Moi vencellados ó rosalianismo padronés e, en xeral, ó galeguismo literario, non eran, para as autoridades políticas do franquismo, persoas consideradas perigosas. Por outra parte, don Ramón Cabanillas, aínda non sendo franquista, non desacougaba ás autoridades, que sabían -as que o sabían- que o seu último libro, *Samos* (1958), fora escrito no famoso mosteiro²⁹ e que desde había tempo o escritor estaba moi lonxe das fouces tan presentes na súa época de poeta civil. Non foi unha homenaxe promovida nin organizada -como di un estudioso- polos homes de Galaxia, ben pouco amigos de coroacións decimonónicas. En realidade, quen tivo a idea inicial foi Borobó, que llela transmitiu, con éxito, ós seus amigos, «os varóns de Padrón». E o que, nun princi-

pio, semellaba só unha «trasnada» antifranquista de Borobó, converteuse, na alameda padronesa, nun acto de masas³⁰. Nese acto, no que predominaba a xente do común, centos de persoas foron para ver un curioso espectáculo, se ben é certo que algunhas decenas foron -fomos- para honrar a don Ramón Cabanillas e para asistir a unha homenaxe que, polo feito de certas presencias, era un acto antifranquista e non folclórico. Os homes de Galaxia, que non o organizaron, estaban entre o público. Repárese que, nunha foto, quen está á dereita de don Ramón Cabanillas é Francisco Javier Sánchez Cantón, erudito e catedrático de enteira confianza do Réxime e presidente de Bibliófilos Gallegos, a editorial que se inaugurou cun volume do escritor, *Camiños no tempo*, unha especie de antoloxía totalmente allea ás páxinas cívicas do gran poeta.

É certo que falou Otero Pedrayo -de Galaxia e de tódolos galeguistas-, que era, para as autoridades franquistas, moi presentes no acto, o mal menor. Falou porque a última hora non compareceu o orador invitado e aceptado, Santiago Montero Díaz, persoa xa un pouco problemática pero que aínda non emitira un xesto serio contra o Réxime. Faríao en 1965 sumándose, con Aranguren, García Calvo e outros profesores, á famosa manifestación na Universidade de Madrid. Sáibase, en todo caso, que o gobernador civil, Evaristo Martín Freire, non autorizou a participación de don Ramón Otero. Só, moi ó final, accedeu, coa condición de que o discurso fose en castelán, consigna indirecta da que don Ramón fixo caso omiso.

O poeta da coroación, Aquilino Iglesia Alvariño, tampouco era un home de Galaxia e, por outra parte, era persoa moi pouco problemática para o Réxime. O poema «Na coronación de Ramón Cabanillas»³¹, difícil de seguir, como peza oral, aínda polos letrados, non inquietou a ninguén, nin sequera ás autoridades, que eran moitas e que gobernaban o acto³².

Na coroación de Curros, organizada por homes de Letras devotos do poeta, presidían o acto algúns importantes intelectuais galegos do momento, case todos eles moi próximos ós compromisos cívicos de Curros Enríquez. Nesta coroación de 1904 os vintecinco poetas prodigaron palabras que serían suicidas en 1958, palabras como estas de Florencio Vaamonde Lores:

Ende xamail-as cordas da súa lira
a servicio estiveron dos podentes.
Non se engruña servil ante os altivos
e pode, fachendoso, ergue-la frente.

8. «Biografía» da coroa

Custeadada polas sociedades de recreo, como xa se dixo, a Comisión organizadora da homenaxe encargoulle ó escultor Isidoro Brocos (1841-1914) o modelo en barro, que, logo, o ourive Pedro Menlle, no obradoiro do Sr. Arellano, converteu en coroa de prata e ouro. De ouro, en efecto, son algúns elementos e algunhas partes, entre elas a lira e a banda central coa lenda «Galicia a su poeta».

A coroa levouna consigo Curros cando, o 23 de outubro, retornou para Cuba a bordo do «Champagne». Alí o foron despedir personalidades amigas e tamén grupos de admiradores, entre eles os socios do Casino republicano, que fretou, para este mester, a lancha de vapor «María Pita».

Na Habana -conta Neira Vilas³³- cedeulla en depósito a un devoto seu, a Manuel Hierro, que a expuxo, durante anos, no escaparate da súa xoiería. A coroa estaba rodeada por exemplares de *Aires da miña terra* e *O divino sainete*. ¡Un caso claro de devoción á poesía do ilustre escritor!

Pasado o tempo, continúa Neira Vilas, as fillas de Manuel Hierro entregaron a coroa ó Centro Galego, que a colocou nunha vitrina xunto cos seis volumes das súas *Obras Completas*.

O artigo que vimos citando de Neira Vilas finaliza con estas liñas: «Fixemos xestións no Ministerio de Relacións Exteriores de Cuba para o retorno da coroa a Galicia, e todo foi resolto favorablemente. No verán de 1981, coincidindo cunha viaxe nosa, a coroa chegou intacta á “meiga cibdá da Cruña”, setenta e sete anos despois daquel acto entrañable e solemne...».

Cónstame que as xestións ante o goberno cubano para que a coroa retornase a Galicia foron feitas, e con eficacia, por Xosé Neira Vilas e a súa muller, Anisia Miranda, e tamén me consta que quen a transportou de Cuba a Madrid foi o vicedirector de Cultura Antonio Núñez Jiménez, que lla entregou ó ministro de Cultura español Pío Cabanillas³⁴. O propio Neira Vilas aclárame, en conversa telefónica, que el mesmo recibiu unha gran alegría, na Habana, ó saber que o propio viceministro transportaría ata España a coroa, pois de non mediar unha autoridade deste rango o envío ou o transporte demorariáase.

De tódolos xeitos, no artigo de Neira Vilas hai un *lapsus* cronolóxico: a coroa foi entregada na Academia, por Pío Cabanillas, a Rafael Dieste, presidente en funcións da institución, o 5 de agosto de 1978. O ministro tamén entregou á Academia un cadro do pintor exiliado Arturo Souto. Dieste recibiu os dous ilustres agasallos con estas palabras: «Quero sulñar este sino de consagración dun poeta galego, ante todo un poeta civil, ao lado dun pintor tamén civil, como o demostran as súas pinturas actualmente en Bruselas, pintadas no trance dooroso da guerra civil»³⁵. Desde esa data -5 de agosto de 1978- a coroa de Curros, recibida por Rafael Dieste como a coroa «dun poeta galego ante todo civil», gárdase como loureiro de ouro en pano, na Real Academia Galega.

9. Murguía, en 1908, evoca a coroación

Faino nun conmovido discurso fúnebre do que escollémo-lo parágrafo final, palabras coas que pechamos este estudo. Publicouse o discurso, lírico pero tamén definidor, no número 33 de *A Nosa Terra*, correspondente ó 7 de abril de 1908. Velaquí os acordes finais desta fermosa páxina en prosa:

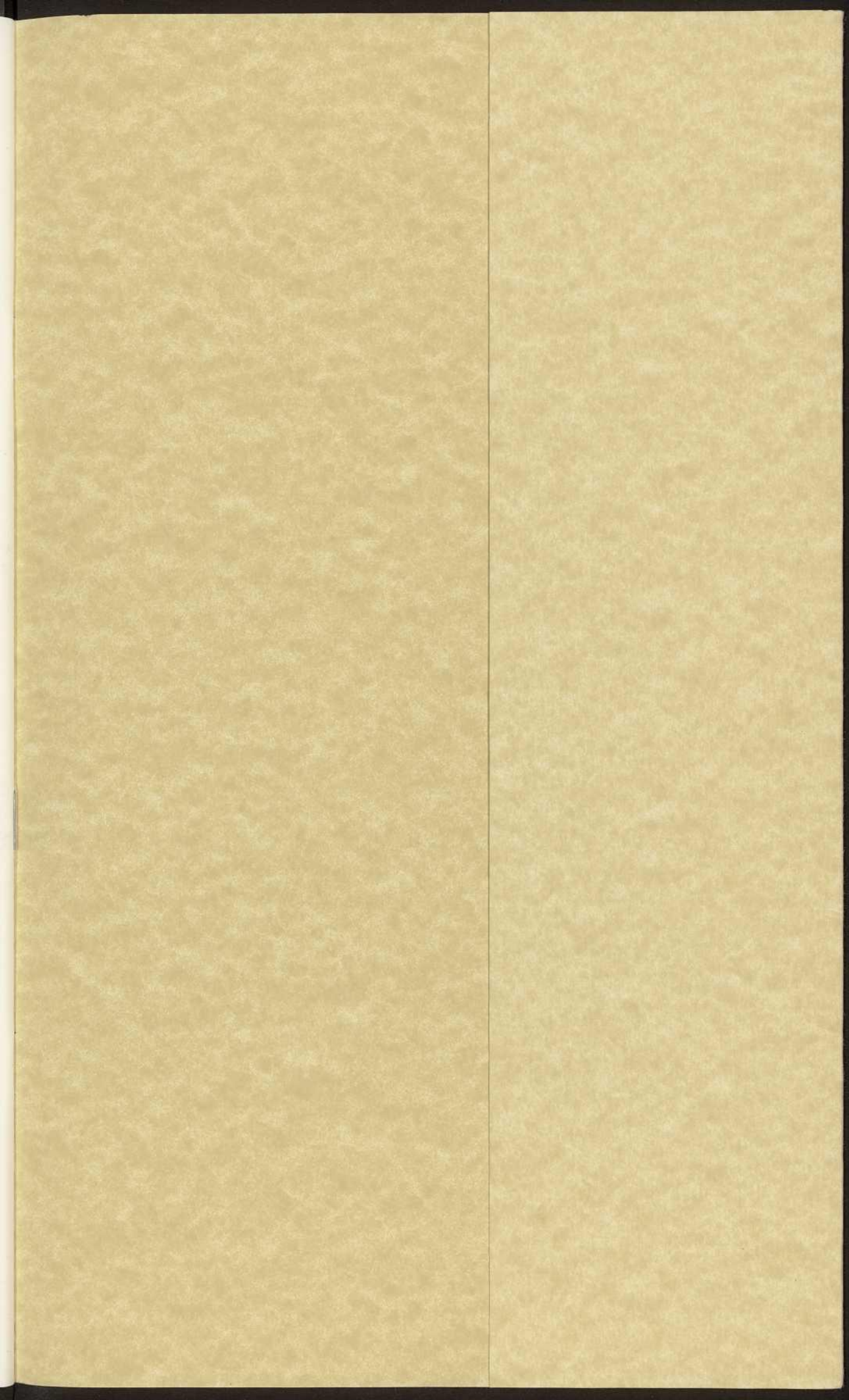
Mas dejemos a la posteridad que le juzgue y amemos nosotros su santa memoria. Y tú Coruña, que adelantándote al movimiento de la actual glorificación, le ofreciste el único descanso de paz y de amor que ha tenido en su dolorosa peregrinación, tú que pusiste sobre su cabeza la corona de laurel que toda Galicia le debía, y que en estos momentos das a sus restos inanimados, una prueba de que aquellos entusiasmos eran salidos de tu corazón generosísimo, recógelos con la veneración que merecen en busca del amparo que Galicia concederá de hoy más a sus hijos predilectos, bajo las bóvedas del templo en que descansan ya, los que han pasado también por este mundo heridos por grandes dolores. Allí estarán al amparo de la piedad de un pueblo, y en continua unión con el cielo, merced a las oraciones de las buenas almas y del entusiasmo que las obras del poeta despiertan en nuestro corazón.

Murguía, ademais de evocar, con emoción, a coroación do poeta na Coruña, dá por feito que, no futuro, as súas cinzas repousarán no convento santiagués de San Domingos de Bonaval, templo no que «descansan ya los que han pasado también por este mundo heridos por grandes dolores». Non fai falta ser un especialista na obra e na prosa de Murguía para sabermos que o Patriarca está a pensar, cando fala das almas feridas por grandes sufrimentos, en Rosalía de Castro, en Bonaval desde maio de 1891.

Está por ver se Curros Enríquez, espírito relixioso sen dúbida, sería hóspede axeitado, *post mortem*, neste templo católico. Como Curros morreu sen testar, non sabemos se o seu enterro no cemiterio católico da Coruña, tan polémico naquelas datas, responde ou non á súa derradeira vontade.

NOTAS

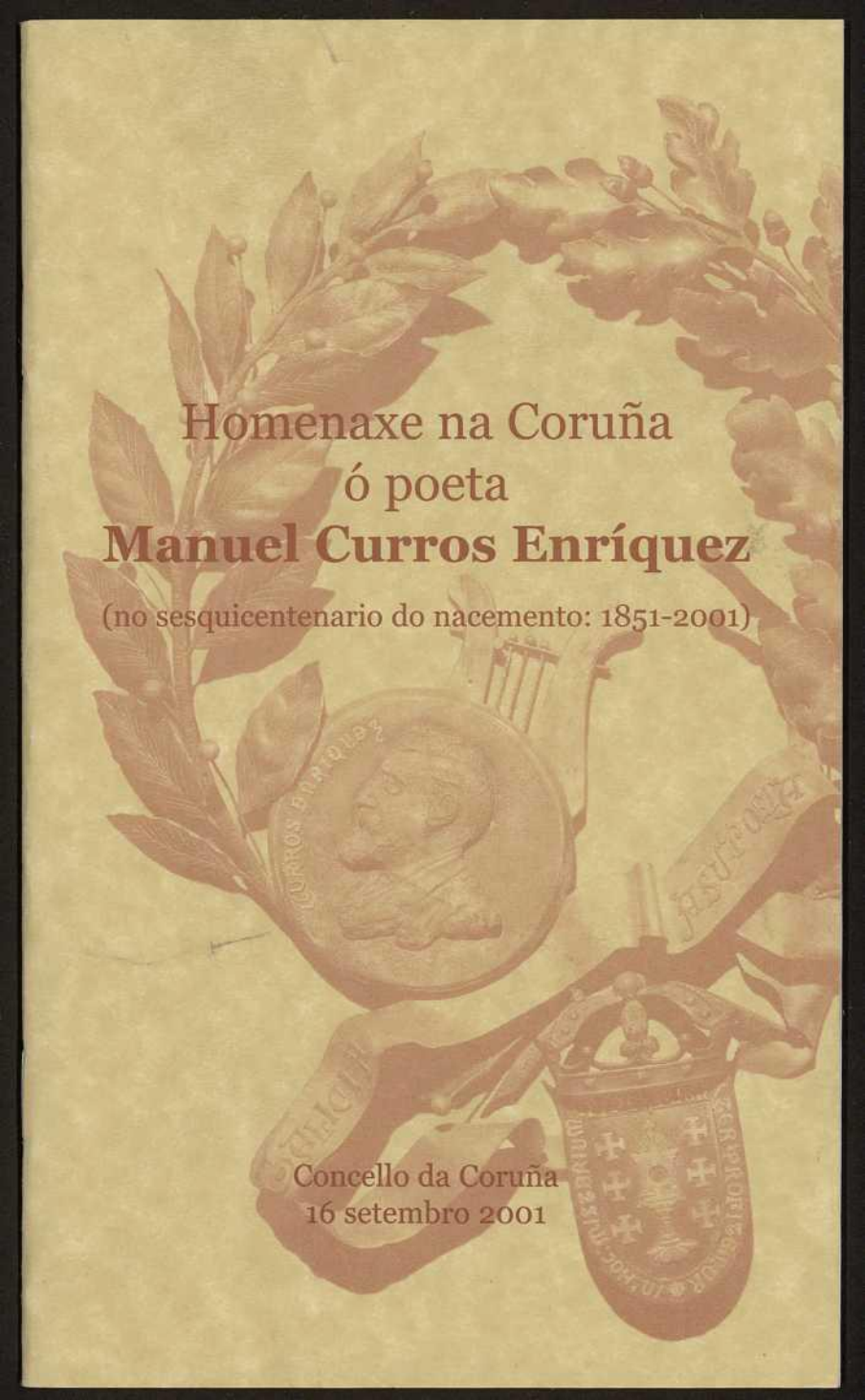
1. *Vida de Dante* (trad. de Carlos Alvar), Madrid, Alianza Editorial, 1993, p. 94.
2. Trad. de Darío Xohán Cabana, *A divina comedia*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 1990, p. 376. A seguinte cita desta trad., p. 508.
3. Quintana, vítima do absolutismo de Fernando VII, ademais de perseguido pola Inquisición, estivo preso en 1814 e foi confinado en Cabeza de Buey (1823). Pierre-Jean Béranger (1780-1857) foi encadeado en 1821 e en 1828.
4. Cuevas, Cristóbal, «Ensayo introductorio», en Rueda, Salvador, *Canciones y poemas*, Madrid, C.E.U.R.A., 1986, p. XLIX.
5. *Cincuenta años de poesía española (1850-1900)*, Madrid, Espasa-Calpe, 1960, p. 1341.
6. Torrent i Fábregas, Joan, *Jacint Verdaguer*, Barcelona, Barcino, 1977, p. 60.
7. «En defensa propia», *Obres Completes*, Barcelona, Biblioteca Perenne, 1964, p. 1217.
8. M. Artínez, «Cartas gallegas», *El Eco de Galicia*, Habana, 565, 22-4-1893.
9. *La Idea Moderna*, Lugo, 10-3-1908.
10. Unha crónica moi detallada no art. «A derradeira viaxe a Galiza» de Manuel Rei Romeu, *Curros Enríquez. Crebar as lirás*, Vigo, A Nosa Terra, 1987, pp. 53-66.
11. *La Voz de Galicia*, 15-10-1904.
12. No programa só se consignan dúas: «A Alborada», de Pascual Veiga, e «Os teus ollos», de Castro Chané (letra de Curros). Pero a *Revista Gallega* di que o orfeón «cantó cuatro coros gallegos» (29-10-1904). Entre as pezas non consignadas no programa, *El Correo Gallego* indica «Tus labios», melodía escrita *ad hoc* por Constantino Suárez Chané, director da coral (22-10-1904). En *El Eco de Galicia*, o título é «Teus beizos» (30-11-1904). A *Voz*, pola súa parte, informa: «Cantó primero “Os teus ollos”, después la “Alborada”, “Teus beizos”, “A foliada” y otros» (22-10-1904).
13. Algún xornal tamén cita a Galo Salinas, un dos grandes amigos de Curros.
14. Seguímo-lo texto de *Revista Gallega* (29-10-1904).
15. Era norma, nesta altura, que Murguía, por razóns fónicas, non lese os seus discursos. Dous anos despois tampouco leu un discurso moi importante: o inaugural da Real Academia Galega.
16. Reproducido en *Galicia* (Habana), 12-3-1905.
17. A solución «A o», non parece de Curros. O recurso gráfico débese, cremos, ós editores ou ó impresor.
18. *La Voz de Galicia*, 22-10-1904.
19. Os organizadores recibiron outros traballos en prosa, entre eles un de Eloy L. André, moi longo («La juventud gallega y su poeta»), que se publicou na *Voz* o 5-11-1904.
20. *Revista del Instituto José Cornide de Estudios Coruñeses*, 5-6, 1969-1970, pp. 125-152.
21. *Op. cit.*, p. 126.
22. Consultadas outras coleccións, moi incompletas, decatámonos de que hai poemas (non sabemos se todos) que foron impresos en dúas ou máis follas de distintas cores.
23. *La Voz de Galicia*, 25-10-1904.
24. *El Correo Gallego*, 29-4-1904.
25. Vol. 3, 1919, pp. 29-30.
26. Consulte na Real Academia Galega un recorte (novembro, 1888), procedente do arquivo de Andrés Martínez-Morás y Soria, que non consigna o nome do xornal (de Xixón) nin a data exacta. Trátase de *El Grito*.
27. *Op. cit.* na n. 5, p. 47.
28. Cando un grupo de amigos o fomos saudar -máis que felicitar-, ó remate do acto, el, coa coroa de loureiro na man, vergonzante case, díxonos: «Non lles quería estropea-lo pasodoble ós varóns de Padrón».
29. Publicaríase sete meses despois: en novembro de 1958.
30. Na coroación de Curros, no Teatro Principal, asistiron, por invitación, «tres mil almas» (*El Eco de Galicia*, Habana, 30-11-1904). Foi, esencialmente, un público «selecto». O verdadeiramente popular quedou á porta, e foi o público que seguiu ó poeta ata a súa pousada, «Gran Oriente» (*sic*), antes «La nueva Francia», da que era propietario Juan López Fernández que hospedou gratuitamente a Curros. (¿Era, Juan López, masón, como Curros Enríquez?)
31. Recolleito nos xornais daqueles días, publicouse, anos despois, en *Grial*, 54, 1976.
32. Sobre a coroación de Cabanillas disertará, no próximo Congreso Curros Enríquez (setembro, 2001), o propio Borobó, a persoa que posúe máis datos internos e externos sobre ela.
33. «A coroa de Curros Enríquez volve á Coruña», *Faro de Vigo*, 12-6-1995. Recolleito no seu vol. *Memoria da emigración*, III, Sada, Edicións do Castro, 1996, pp. 265-271.
34. «Por el viceministro cubano de Cultura entregada a Pío Cabanillas la corona de laurel concedida por Galicia, en 1904, a Curros Enríquez», *La Voz de Galicia*, 21-6-1978.
35. «Pío Cabanillas, en La Coruña. Inauguró la Feria del Libro y entregó a la Real Academia la corona de laurel de Curros», *La Voz de Galicia*, 6-8-1978.

Concello da Coruña

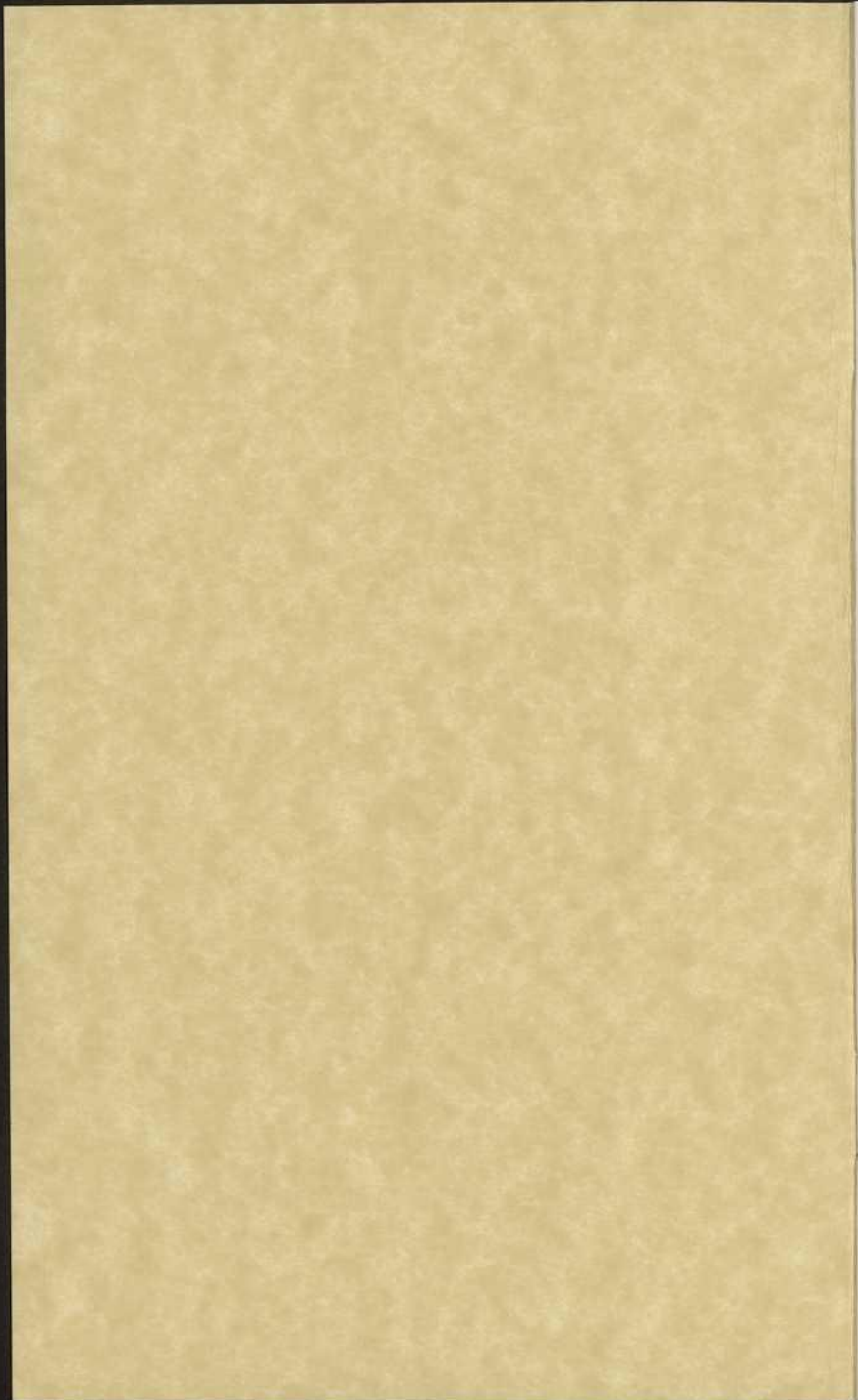
REAL ACADEMIA GALEGA	F17379

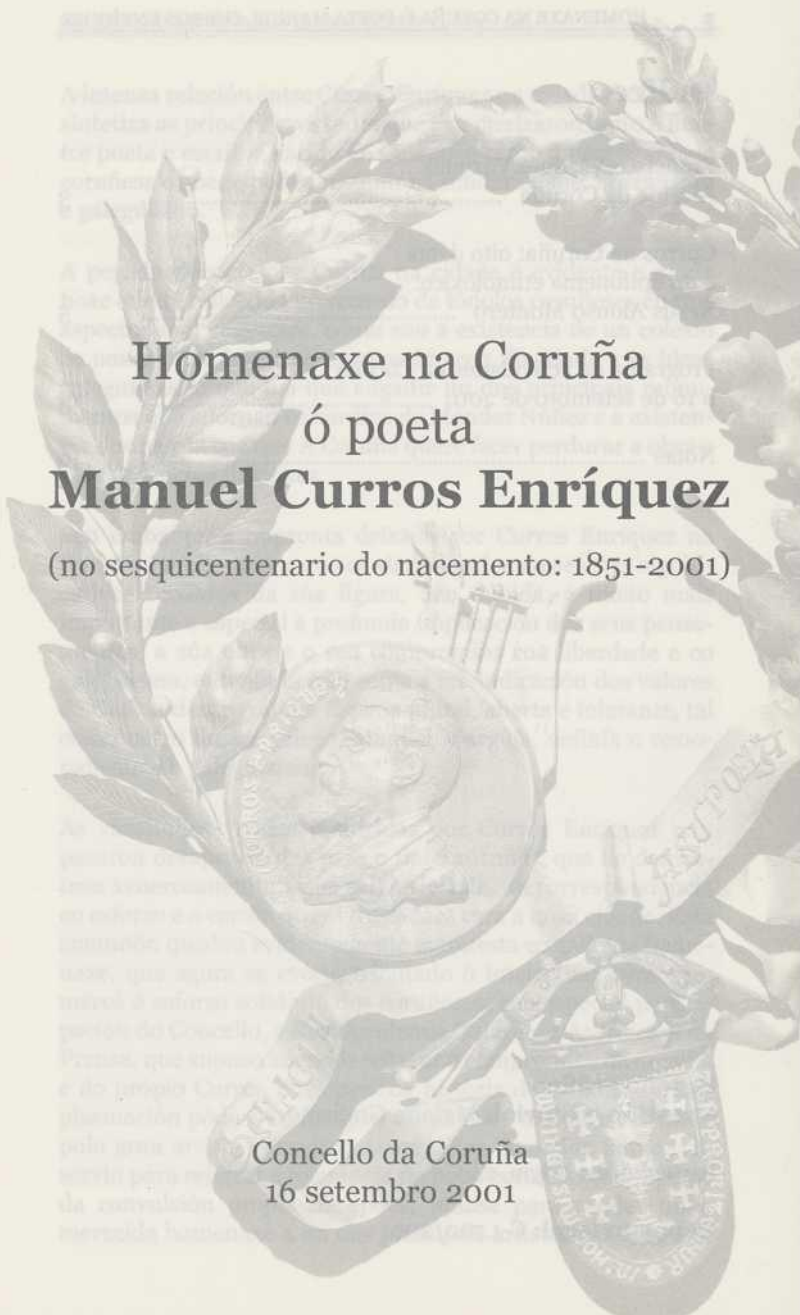

Homenaxe na Coruña
ó poeta
Manuel Curros Enríquez

(no sesquicentenario do nacemento: 1851-2001)

Concello da Coruña
16 setembro 2001

Homenaxe na Coruña
ó poeta
Manuel Curros Enríquez

(no sesquicentenario do nacemento: 1851-2001)

Concello da Coruña
16 setembro 2001

Índice

Francisco Vázquez Vázquez Alcalde da Coruña	3
Curros na Coruña: oito datas e un epifonema etimolóxico. Xesús Alonso Montero	5
Programa de actividades na Coruña o 16 de setembro de 2001	13
Notas	16

Deseño gráfico

e xestión editorial: Mazaira Grafismo, s.l.

Impresión: Edym, s.l.

Depósito legal: C-1.720/2001

A intensa relación entre Curros Enríquez e a cidade da Coruña sintetiza as principais virtudes que caracterizaron tanto ó ilustre poeta e escritor nacido en Celanova como á propia cidade coruñesa e que se poden resumir na solidariedade, liberalismo e galeguismo.

A pegada deixada por Curros na cidade é evidente e aínda hoxe queda reflectida no recordo de tódolos coruñeses en tres aspectos moi concretos, como son a existencia de un colexio co nome deste home comprometido coa liberdade e as ideas galeguistas, ó que hai que engadir un dos principais monumentos que adornan os xardíns de Méndez Núñez e a existencia dunha rúa coa que A Coruña quere facer perdurar a obra e vida de Curros Enríquez.

Sen embargo, a impronta deixada por Curros Enríquez na Coruña é moito maior que os simbolizados nestes tres significativos recordos da súa figura. Sen dúbida, é moito máis importante e especial a profunda implicación dos seus pensamentos, a súa obra e o seu compromiso coa liberdade e co galeguismo, entendido éste coma a reivindicación dos valores de Galicia dentro dunha España plural, aberta e tolerante, tal como outro ilustre galego, Manuel Murguía, definía o rexionalismo e o galeguismo.

As vicisitudes vividas e sufridas por Curros Enríquez non pasaron desapercibidas para o pobo coruñés, que lle demostrou xenerosamente a súa solidariedade, en correspondencia co esforzo e o cariño que él trasladara cara a nosa cidade. Esta comunión quedou evidentemente manifesta co gallo da homenaxe, que agora se evoca, tributado ó intelectual ourensán, mercé ó esforzo solidario dos coruñeses, con especial participación do Concello, a Real Academia Galega e a Asociación da Prensa, que supuso ademais reiterar o compromiso da Coruña e do propio Curros Enríquez coa historia de Galicia, e a súa plasmación pódese contemplar aínda hoxe coa obra realizada polo gran artista Francisco Asorey. Esa merecida homenaxe serviu para reiterar a tolerancia do pobo coruñés, que, a pesar da convulsión propia da época, uniuse para render unha merecida homenaxe a un dos principais artistas galegos, nun

proceso que, como sempre, fíxose alonxado de enfrontamentos pessoais, sociais e políticos; e isto a pesar da diverxencia de ideais que algúns poideran ter respecto á figura de Curros Enríquez, que non hai que esquecer que, a modo de exemplo, constituíse nun dos precursores da masonería, que en Galicia tivo e ten á cidade da Coruña como un dos seus principais puntos de referencia.

Outro dos elementos comúns de Curros Enríquez e A Coruña é o liberalismo, xa que o poeta de Celanova pode ser considerado posiblemente como un dos maiores expoñentes galegos do romanticismo como expresión artística do liberalismo. A nosa cidade foi berce do liberalismo e a súa propia historia así o testemuña en numerosas ocasións. Por isto, é obrigado para os coruñeses seguir mantendo o compromiso coa liberdade, tal como no seu momento fixo Curros Enríquez, compromiso que, ó igual que outros moitos galegos e españois, obrigouulle a abandonar a súa terra, que tan ben retratou no seu inesquecible *Aires da miña terra*.

É certo que existiu e aínda existe unha clara identificación entre Curros Enríquez e A Coruña, que pode ter o seu nexo no galeguismo do autor ourensán e da cidade coruñesa, protagonista e promotora dalgúns dos principais movementos intelectuais galegos e sé da Real Academia Galega, institución á que lle hai que agradecer a recuperación do facsímile do Boletín nº 254 dedicado á inauguración do monumento a Curros Enríquez, así como a súa intervención para seguir reivindicando a figura dun dos principais artistas e homes galegos. A Coruña únese a esta iniciativa, tal como o testemuñou entonces coa presenza na cidade de personalidades tan significativas e da talla intelectual de Otero Pedrayo ou Castelao. Sen embargo, entonces ó igual que agora o protagonismo, ademais de para o propio Curros Enríquez, é para o pobo coruñés e galego, que segue bebendo dos ideais das persoas, como é o caso de Curros, que deixaron a súa vida e a súa obra por facer máis grande e libre a Galicia.

Francisco Vázquez Vázquez

Alcalde da Coruña

Curros, na Coruña: oito datas e un epifonema etimolóxico

Cento cincuenta anos despois do nacemento do gran escritor, A Coruña ofrécelle unha magna homenaxe, outra máis. A ocasión é axeitada para trazarmos, aínda que sexa en esquema, a biografía "coruñesa" de Manuel Curros Enríquez.

I. "Saúdo", poema de 1880, cando o autor tiña 29 anos, iniciase con esta entusiasta apóstrofe:

iOuh, meiga cibdá da Cruña,
cibdá da torre herculina.

Procesión cívica e ofrenda floral a Curros, presidida por Murguía, en 1914

Na meiga cidade -revela o poeta- pasou Curros, na súa infancia, días gozosos:

Era eu neno, si, moi neno,
e por esas praias iba
collendo o nacre das cunchas
que nas túas orelas brillan.

II. No mesmo poema, Curros Enríquez estampa unha estrofa de contido, aínda hoxe, enigmático para os biógrafos:

Tempos houbo en que revolto
na louca redemuña
que pola terra me leva
en dirección nunca fixa,
día e noite alumeado
por unha estrela maldita,
deixando dos patrios lares
as gasalleiras dilicias,
pisei teu chan, de camiño
pra máis aleixados crimas.

¿Fai referencia á súa fuxida de España, por motivos políticos, cando era mozo moi novo? ¿Saíu da Coruña rumbo ó exilio londinense, tan citado -sen probas concluíntes- por algúns biógrafos?

III. Curros, que fora condenado na Audiencia de Ourense por algúns dos poemas de *Aires da miña terra* (4-8-1880), foi absolto na da Coruña sete meses despois (11-3-1881). Nun poema de 1904, titulado "Ao pobo cruñés", agradece á cidade e ós seus xuíces a decisión:

E... ¿quen son eu?...
[...]
un poeta a quen xueces
que Dios teña en seu descanso,
condenaron á cadea
que levan os presidiarios
e cuios ferros, iouh Cruña!,
terra de peitos fidalgos,
mandaches limar a rentes
por man dos teus maxistrados.

¡Curros Enríquez!

I

¡Cantou! Espertou nas almas
O amor pol-a patria lingua;
O escravo ergueuse ó conxuro
Das cancións do gran poeta,
Que lembraban de Tirteo
A valente estrofa griega;
Chegou por fin a rayola
Qu'escorrentou as tristesas
Dos que a libértá pidiran
E lograla non puideran...
¡E nas almas dos gallegos
Naceu pol-a vez primeira,
A soidade da xusticia,
Da redención a pomesa!
¡Cantou cal ninguén cantara,
Cantou él, o gran poeta
Que zorrégou ós tiranos
Trocando en fusta as cadeas!

II

Despois... calou a gran musa
E foise á terra estranxeira
Deixando armoñosas cántigas
Para endózar nosas penas...
¡Deixando lauros de gloria
Para as galicianas letras,
Y-as ansias de libértade
Nas nosas almas ergueitas!

III

¡Noites de sombras escuras,
Noites de abafantes brétemas.
Ten a virxe poesía
Sobre a súa fronte serea!
Inda os escravos do campo
Diante dos caciques tembran,

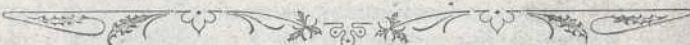
E non ganan pr'os trabucos,
Nin tan siquera a mantenza,
Nin son donos dos seus fillos
Nin da tumba que os espera.
Inda sobre a nosa fala
Doce, valente y-egrebia
Pesa o estigma maldecido
Dos que a falala renegan,
E imitan solo ós toureiros
Perdendo a súa enxebreza.
Inda van as nosas xeites
Buscar á lonxe a mantenza,
Que traballando cal negros
Os patrios eidos lles nega...
¡Está a libértá en interdito
Y-en grillós nosas concencias!
¡Y-a Tiranía triunfante!
¡Y-a Patria envolta en tristesas!

IV

¡Curros! ¡Curros! Alma nobre,
Libre, valente e gallega,
Pulsa de novo esa varpa
Onde vibrou a ENCOMENDA!
¡Qué toque ó compás das outras
A corda sinistra e fera
Que ten sons desconecidos
De redentoras cadencias,
Pra confundir ós tiranos
E pra redimil-a idea!
Do lumiar do teu talento
Salla a vívida centella
Que dea folgo ós covardes
Y-axunte as hostes dispersas,
E nos leve ó cume santo
Onde o sol escintileia...
¡E zorrégue á Tiranía
Trocando en fusta á cadea!

M. LUGRÍS FREIRE.

A Cruña, 21 d'Outono de 1904.

Reproducción en branco e negro dun dos 25 poemas repartidos no acto da coroación (Teatro Principal, 21-10-1904)

Elocuente e eficaz foi a defensa que Luciano Puga Blanco fixo de Curros Enríquez, quen lle "pagou" cun soneto que o poeta inclúe na terceira edición de *Aires da miña terra* (1886):

Namorado da santa nova idea,
non ben do vate a estrofa había soado,
toda a máquina escura do Pasado
se espreguizou disposta prá tarefa.

A crítica-Veuillot coa fouce nea,
coa toga Xudas, Oppas co caxado,
deron tras del cal tras dun can danado,
i alá vai o inocente prá cadea.

Ti apareciche entón. Pasmada a xente
viute rubir colérico á tribuna,
desguellado como un león ruxente,

e da Lei apoiado na coluna,
esmagar baixo a garra prepotente
ós verdugos do vate sin fortuna.

IV. Na Coruña atopou, no ano 1888, o espírito liberal, o editor de talante aberto que lle publicará *O divino sainete*, diatriba contra certos aspectos da Igrexa na que Curros, cun asombroso talento satírico, constrúe unha obra perfecta no seu xénero. O editor, Andrés Martínez Salazar, asumiu certos riscos ó publicar unha obra desta ousadía.

V. Na Coruña, no Teatro Principal (hoxe, Rosalía de Castro), o día 21 de outubro de 1904, Curros foi coroado nun acto solemne, multitudinario e conmovedor. Ningún poeta galego, antes, fora obxecto dun recoñecemento público semellante. Presidido o acto da coroación por Manuel Murguía, o patriarca das Letras galegas, houbo discursos, música e a homenaxe dos poetas, vinte e cinco, algúns non galegos.

Curros Enríquez escribiu para a ocasión o poema "Ao pobo cruñés", co que se pechou o acto. É o poema no que, ó referirse á Coruña, o poeta compón un verso gasalleiro, moi citado:

terra de peitos fidalgos.

Homaxe a Curros Enríquez na Cruña

Coincidindo ca conmemoración da nosa grande Diada e patrocinado pol-a vella Irmandade da Fala da Cruña, celebróuse ante monumento que náyuela cidade perpetua a súa memoria, un gran homaxe de eísaltación o noso e gicricio poeta civil Curros Enríquez.

En curtos discursos, sinificadcs galguistas glosaron a obra poética de Curros. Os intresantes temas e oradores foron os que sinalamos asíña:

Introito, Plácido R. Castro.

Curros e a elixión, Antón Vilar Ponte.

Curros e a Mccedade, del Riego.

Curros e o caciquismo, Xosé Núñez Búa.

Curros e o corpo de Galicia, Alexandro Bóveda.

Curros e os labregos, Alfonso Castela.

Curros e a Emigración, Ramón Suárez Picallo.

Curros e as vilas galegas, Víctor Casas.

Curros precursor, Alvarez Gallego.

A vida de Curros, Otero Pedrayo.

Técnica poética de Curros, Iglésia Alvariño.

Curros e a Fala, Lugris Freire.

Curros e a Cultura Galega do XIX, Sebastián González.

Curros e Galicia, Gómez Román.

Curros e o mar, Gonzalo López Abente.

Curros e a guerra civil, Carballo Calero.

VI. Curros morre na Habana o 7 de marzo de 1908 e foi enterrado na Coruña, onde aínda están as súas cinzas, o 2 de abril dese ano. Enterro católico -protestado por non poucos onte e aínda hoxe-, foi A Coruña -non Celanova, nin Santiago...- a cidade que acolleu os restos do escritor.

VII. Xa os restos de Curros no camposanto coruñés, ningunha cidade homenaxeou ó escritor, antes da Guerra Civil, como A Coruña. Cómpre subliña-los actos do 11 de agosto de 1934, día no que se inaugurou o magno monumento labrado pola man de Francisco Asorey, un dos grandes escultores galegos. Na inauguración había un invitado especialmente importante: don Niceto Alcalá Zamora, Presidente da República Española. O número 254 do *Boletín* da Academia Galega recolle os tres discursos pronunciados: o do Presidente da República, o de Manuel Lugrís Freire, presidente da Academia, e o de Alfredo Suárez Ferrín, alcalde do Concello coruñés. Dous días antes, o señor Suárez Ferrín distribuíu entre os cidadáns un bando no que caracteriza a poesía civil de Curros en termos aínda non superados: "... nuestro poeta civil, el cantor de nuestras rebeldías, el vate de la lira de hierro, que señaló en sus estrofas a nuestra tierra un camino de redención". (O autor destas palabras sería fusilado o 31 de agosto de 1936).

VIII. Ó ano seguinte, o 25 de xullo, dezasete intelectuais galeguistas protagonizaron diante do monumento de Asorey un acto insólito, sen precedentes: cada un dos convocados disertou durante cinco minutos sobre un aspecto da vida ou da obra do gran escritor. Neste foro das arengas déronse cita, entre outros, Antón Vilar Ponte ("Curros e a relixión"), Alexandre Bóveda ("Curros e o corpo de Galicia"), Otero Pedrayo ("A vida de Curros"), Lugrís Freire ("Curros e a Fala"), Castelao ("Curros e os labregos") e Ricardo Carballo Calero ("Curros e a guerra civil").

Neste 16 de setembro do ano 2001 vaise reedita-lo foro das dezasete arengas no que, sesenta e seis anos despois, disertará, sobre o mesmo tema, un dos oradores de 1935: Francisco Fernández del Riego ("Curros e a mocidade"). Todo fai supo-

ñer que a intelectualidade galega pensaba reeditar, cada 25 de xullo, o foro inaugurado, diante do monumento de Curros Enríquez, en 1935, pero o 25 de xullo de 1936 Galicia xa estaba baixo a bota de Franco.

* * *

Neste 16 de setembro, no Teatro Rosalía de Castro da Coruña, assistiremos, *mutatis mutandis*, a unha reedición da coroación de Curros Enríquez. Naquel acto (21 de outubro de 1904), o poeta recibiu unha coroa de prata e ouro, loureiro nunca ofrecido antes a ningún poeta galego. Sabido é que o escritor, dous días despois, embarcaba rumbo a Cuba onde residía desde 1894. O poeta recién coroado iniciaba, de novo, o éxodo á procura do pan e, ó seu modo, do compango da liberdade. Un grupo escolleito de ilustrados foi o que coroou ó excelso poeta e ó gran periodista, pero a coroación tivo lugar nun país, nunha sociedade, onde as verdadeiras clases dominantes negaban o compango e o pan ós escritores de insubornable voz radical.

¿Hai sitio hoxe en Galicia para Manuel Curros Enríquez?
¿Hai, para el, un lugarciño ó sol?

Foi na Coruña, en 1904, no acto case sublime da súa coroación, cando, ó definirse, deunos Curros, quizais, a chave:

E... ¿quen son eu? Un poeta,
ou, como quen di, un paxaro
a quen tallaron o bico
cando empezaba o seu canto;
e que, dende aquela, mudo,
dos patrios eidos xotado,
por longas terras e mares
arrastra as áas sangrando.
Un poeta a quen un día
astra ese nome negaron
porque arrolar nunca soupo
o sono vil dos tiranos;

¿Que faría Curros, aquela recta e ríxida conciencia crítica, hoxe, 97 anos despois? Son moitos os que pensan que non aturaría, nos eidos patrios, o "sono vil" de que fala no seu inmortal verso, e non son poucos os que opinan que, "dos patrios eidos xotado", Curros Enríquez non atoparía, fóra, un espacío cultural no que puidese exercitar, plenamente, a súa voz radical, que é, no fondo, a voz dos escritores que van, sempre, á raíz moral e económica das cousas e dos problemas.

Xesús Alonso Montero

Presidente da Comisión organizadora do

I Congreso Internacional Curros Enríquez e o seu tempo

Programa de actividades na Coruña o 16 de setembro de 2001

I. Homenaxe cívica, literaria e musical a Curros Enríquez diante do Monumento ó poeta (obra de Asorey, 1934)

• 11, 30

Banda Municipal: concerto de música galega

• 12, 00

Foro dos dezasete oradores (que reedita, 66 anos despois, o realizado, no mesmo lugar, o 25 de xullo de 1935).

Presenta e conduce o acto (de 5 minutos para cada orador):

Luciano Rodríguez

Intervencións:

- Xesús Alonso Montero, "Curros e a lira de bronce"
- Xosé R. Barreiro Fernández, "Curros e a guerra civil"¹
- Carlos Casares, "Curros e o bispo Cesáreo Rodrigo"
- Isaac Díaz Pardo, "Curros e *O divino sainete*"
- Francisco Fernández del Riego, "Curros e a mocidade"²
- Víctor F. Freixanes, "Curros e a prensa"
- Elisardo López Varela, "Curros e a Academia"

Monumento a Curros Enríquez nos Xardíns de Méndez Núñez (A Coruña)

- Manuel María, "Curros e a emigración"³
- X. L. Méndez Ferrín, "Curros e os labregos"⁴
- Anisia Miranda, "Curros e Cuba"
- Henrique Monteagudo, "Curros e a lingua"⁵
- Benito Montero, "Curros e a xustiza"⁶
- Camino Noia, "Curros e o caciquismo"⁷
- Olivia Rodríguez González, "Curros e a poesía de Eladio Rodríguez González"
- Andrés Torres Queiruga, "Curros e a relixión"⁸
- Marcos Valcárcel, "Curros e o tren"
- Francisco Vázquez, "Curros e A Coruña"⁹

• **13, 30**

Banda Municipal: Himno Galego

II. 18, 00. Na Real Academia Galega (Tabernas, 11)

Homenaxe a José Fontenla Leal, fundador (con Curros Enríquez) da *Asociación Iniciadora y Protectora de la Academia Gallega*.

Preside o acto Francisco Fernández del Riego (Presidente da RAG).

Intervenien:

- Xosé María Dobarro Paz (catedrático)
- Xosé Neira Vilas (escritor)

Nota.- Ó final o Concello da Coruña ofrecerá ós asistentes as publicacións coas que contribúe ó Congreso:

- Facsímile do Bando do alcalde Alfredo Suárez Ferrín (agosto, 1934)
- Facsímile do núm. 234 (agosto, 1934) do *Boletín de la Academia Gallega*
- Volume que recolle, en facsímile, os 26 poemas (e outras páxinas) do acto da Coroación de Curros (A Coruña, Teatro Principal, 1904). Cun estudio preliminar de X. Alonso Montero.

III. 20, 00 (Teatro Rosalía Castro)

Homenaxe literaria e musical a Curros Enríquez, acto que conduce Ana Romani

- Introducción: Xosé María Paz Gago

- Os poetas recitan os seus versos:

Manuel Álvarez Torneiro / Lino Braxe / Ramiro Fonte / Manuel Forcadela / Salvador García-Bodaño / Bernardino Graña / Manuel María / Olga Patiño / Ánxeles Penas / Luz Pozo Garza / Xesús Rábade Paredes / Miro Villar

Nota.- Composicións escritas *ad hoc* e que figuran no volume *47 poetas de hoxe cantan a Curros Enríquez* (Edicións Xerais, 2001)

- Textos de Curros: da poesía á melodía, á canción

Interveñen:

- María José Ladra (mezzosoprano)

- Margarita Soto Viso (pianista)

Programa

Baldomir, "¿Como foi?"

Baldomir, "A Rosalía"

Montes, "Unha noite na eira do trigo"

Chané, "Cántiga (Unha noite)"

Chané, "Melodía galega (Os teus ollos)"

Chané, "Tangaraños"

Chané, "Un adiós a Mariquiña"

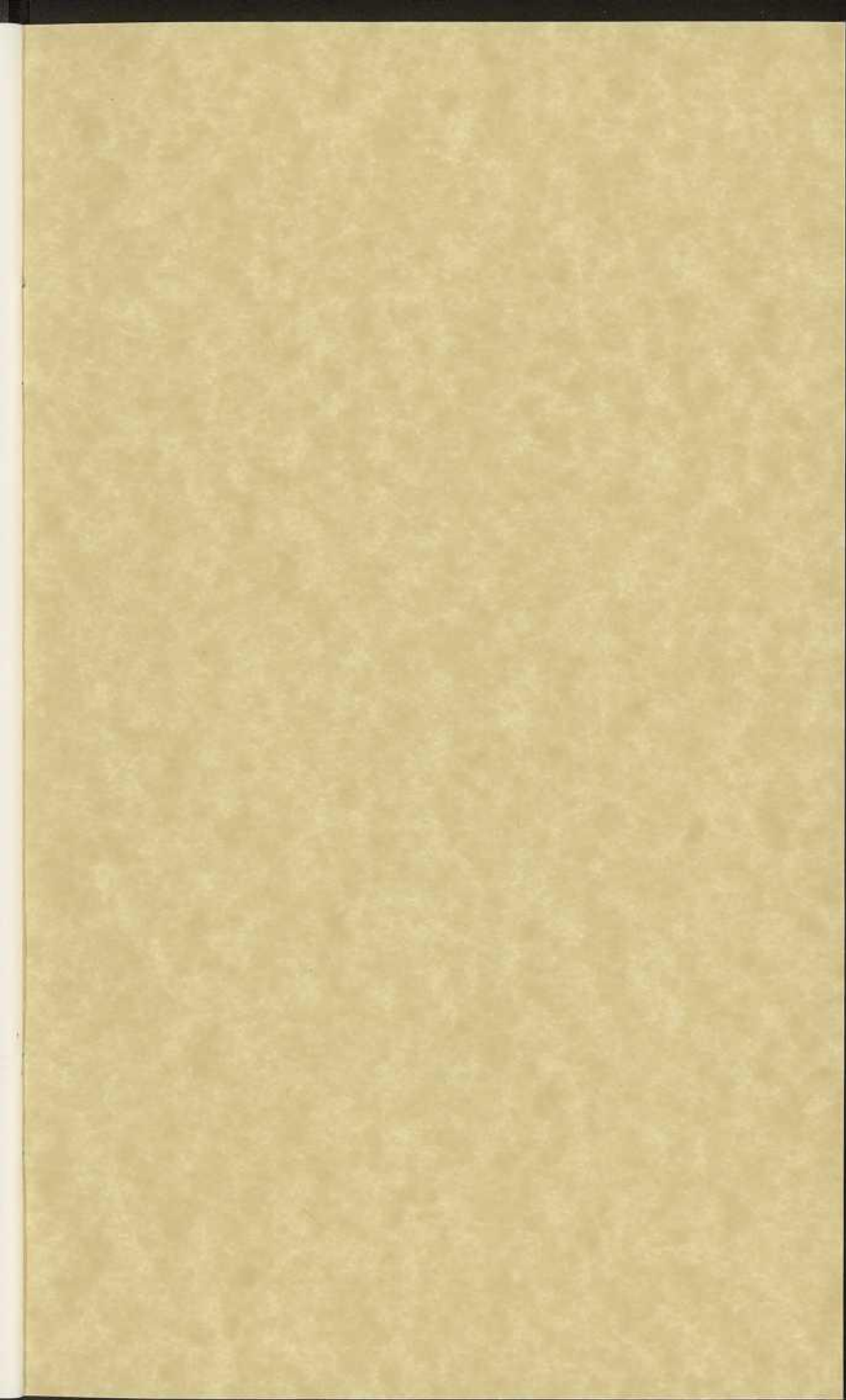
- Xesús Alonso Montero: Palabras de clausura

Notas

1. O tema, en 1935, de Ricardo Carballo Calero.
2. O tema, tratado polo mesmo autor, en 1935.
3. O tema, en 1935, de Ramón Suárez Picallo.
4. O tema, en 1935, de Castelao.
5. O tema, en 1935, de Manuel Lugrís Freire (co título "Curros e a Fala").
6. O tema, en 1935, de Juan López Durá.
7. O tema, en 1935, de Xosé Núñez Búa.
8. O tema, en 1935, de Antón Vilar Ponte.
9. Tema, en boa parte, da "lección" de Victor Casas ("Curros e as vilas galegas").

Monumento a Curros Enríquez nos Xardíns de Méndez Núñez (A Coruña)

Concello da Coruña